

574 – SINT-ANTONIUSKAPEL - TURNHOUT

Otterstraat 126 | Turnhout

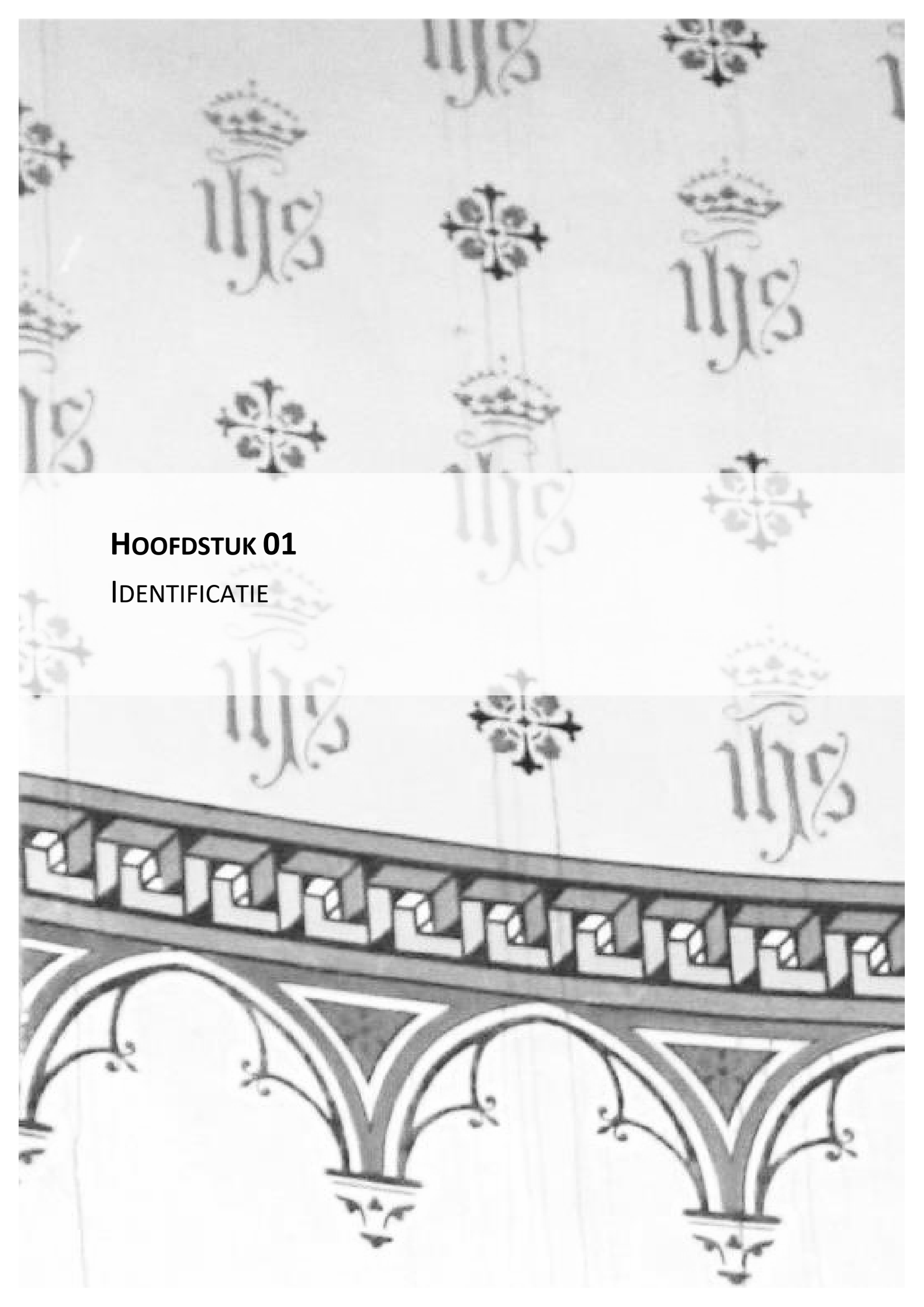
BEHEERSPLAN

Opgemaakt door **ARAT architecten**
Fraikinstraat 71 | 2200 Herentals | www.arat.be
T 014 24 86 90 | info@arat.be

Opgemaakt te Herentals | december 2019- februari 2020
Opdrachtgever | Kerkfabriek Sint-Pieter

INHOUD

Hoofdstuk 01 Identificatie	7
01.01 Inleiding	7
01.02 Afbakening van gegevens	7
01.03 Beschrijving Agentschap Onroerend Erfgoed	8
01.04 Opmeting	9
 Hoofdstuk 02 Historische nota	13
02.01 Omgeving	13
02.02 Korte chronologie bouwhistoriek	14
02.03 Synthese bouwfasen	14
02.04 Bouwgeschiedenis van de Sint-Antoniuskapel	15
 Hoofdstuk 03 Beschrijving en inventaris van de erfgoedelementen	35
03.01 Exterieur	35
03.03 Interieur	41
03.04 Cultuurgooederen	53
 Hoofdstuk 04 Beschrijving van de erfgoedwaarden	63
04.01 Erfgoedwaarden uit de vaststelling	63
04.02 Aanvullende erfgoedwaarde	64
 Hoofdstuk 05 Visie op beheer	67
05.01 Visie op herwaardering van de Sint-Antoniuskerk	67
05.02 Hoofddoelstellingen	67
05.03 Nevendoelstellingen	70
 Hoofdstuk 06 Maatregelen	73
 Hoofdstuk 07 Opvolging	79
 Bibliografie	81
 Hoofdstuk 08 Bijlages	85

HOOFDSTUK 01

IDENTIFICATIE

HOOFDSTUK 01 IDENTIFICATIE

01.01 INLEIDING

Dit beheersplan heeft als doel een visie te vormen voor het beheer van de Sint-Antoniuskapel in Turnhout voor de komende twintig jaar. De eerste twee hoofdstukken zullen het gebouw identificeren en beknopt haar geschiedenis toelichten aan de hand van bestaande literatuur, iconografisch materiaal en archiefonderzoek. In het derde hoofdstuk wordt het exterieur, het interieur, het vast kerkelijke meubilair en de roerende kerkelijke goederen beschreven. Dit inventariserend luik zal de erfgoedelementen in kaart brengen, die aan de grondslag liggen van de erfgoedwaarden van het gebouw, die in hoofdstuk vier worden toegelicht. Na deze onderzoekende hoofdstukken zal vervolgens een onderbouwde visie geschetst worden, die via beheersdoelstellingen zal leiden tot een opsomming van de werkzaamheden in hoofdstuk zes.

01.02 AFBAKENING VAN GEGEVENS

Naam: Sint-Antoniuskapel

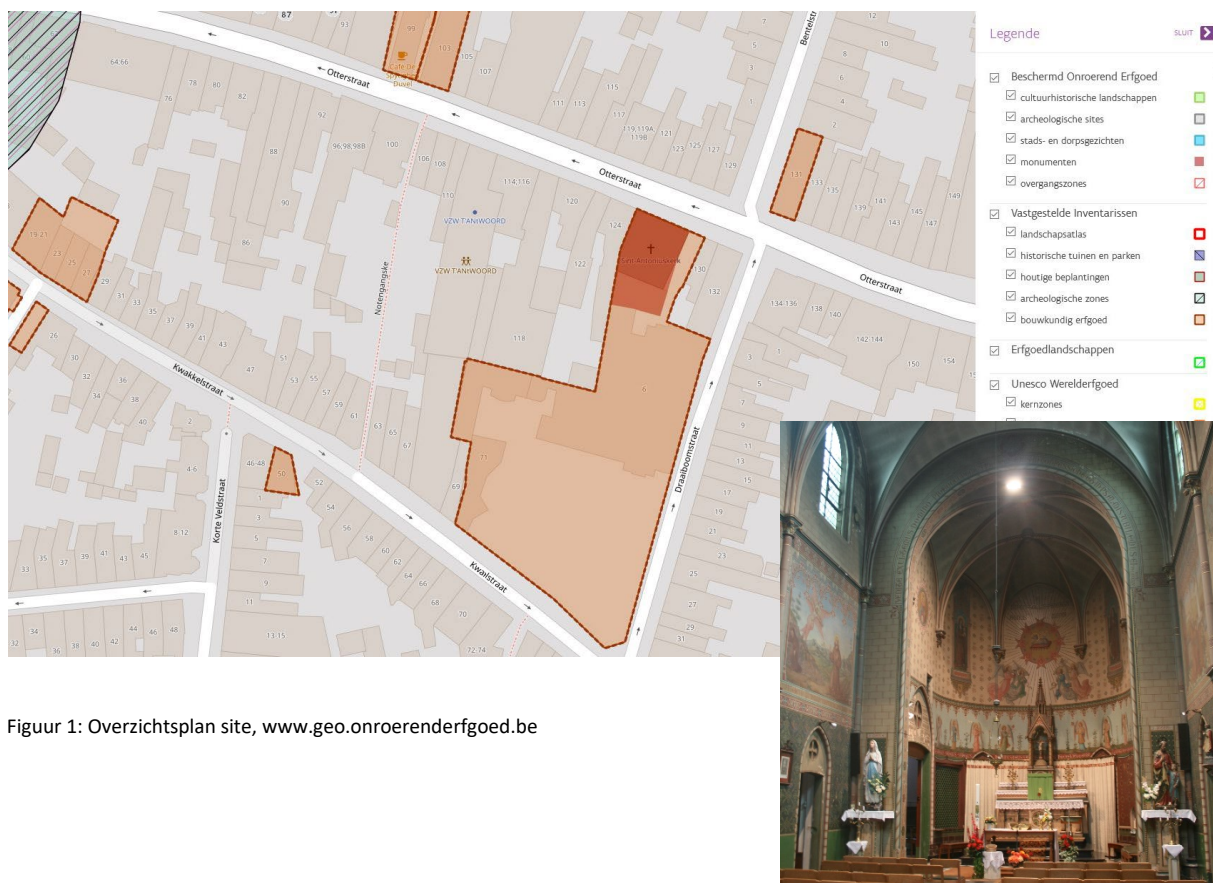
Ligging: Otterstraat 126, Turnhout

Kadaster: Turnhout afdeling 3, sectie 5, perceel 0201

Bescherming: - Beschermd als monument op 19 april 1999

- Vastgesteld als bouwkundig erfgoed op 14 september 2009

Gebruik: Eredienst

Figuur 1: Overzichtsplan site, www.geo.onroenderfgoed.be

01.03 BESCHRIJVING AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

Voormalig clarissenklooster met kerk, begrensd door Otterstraat (Sint-Antoniuskerk), Draaiboom- en Kwakkelstraat (ommuurde, voormalige kloostertuin), respectievelijk van 1882-1883 en 1887-1888, naar ontwerp van architect P.J. Taeymans.

Historiek

In 1875, komst van de clarissen in Turnhout, in 1883 verhuisd van Herentals- naar Draaiboomstraat/Otterstraat, sinds 1970 gehuisvest in nieuwe gebouwen aan Heizijde; sindsdien vestiging van Jeugdcentrum De Wollewei in voormalige kloostervleugels, recent gerenoveerd onder leiding van architect J. Croenen met aanpassing van interieur.

In 1935 vergroting aan westzijde van toenmalig klooster met cellen en nieuwe werkplaatsen, onder andere wasserij, strijkerij en hostiebakkerij, heden huisvesting J.A.C.. Sint-Antoniuskerk heden in bezit van kerkfabriek Sint-Pieter.

Beschrijving

- Klooster

Eenvoudige bakstenen kloostervleugels (1882-1883) van twee bouwlagen onder leien zadeldaken rondom kleine inpandige binnentuin; sober versierde lijstgevels op gecementeerde plint, afgewerkt met bakstenen zaag- en muizentandlijsten; gedrukte spitsbogige muuropeningen met uitgemetselde panelen onder de vensterdorpels, aan straatzijde vermeerderd met waterlijstjes; oorspronkelijke inkom aan Draaiboomstraat met gedrukte spitsboogdeur in geblokte, zandstenen omlijsting, waarboven geprofileerde waterlijst en omlijste rondboognis; de rondboogvenstertjes verderop zijn door de restauratie-architect naar analogie met dit motief toegevoegd; recente inkompartij richting Kwakkelstraat.

- Kerk

Ingebouwd neogotisch kerkje, toegewijd aan Sint-Antonius (1887-1888), gelegen ten noorden van klooster en er rechtstreeks mee verbonden. Noordzuid-georiënteerde basiliek van vijf traveeën met driebeukig schip van drie traveeën, waarvan middenbeuk eindigend op puntgevels; koor van één rechte travee met koorabsis; zijkapel in noordwestelijke hoek; ten oosten kleine koer met zij-ingang en toegang tot sacristie.

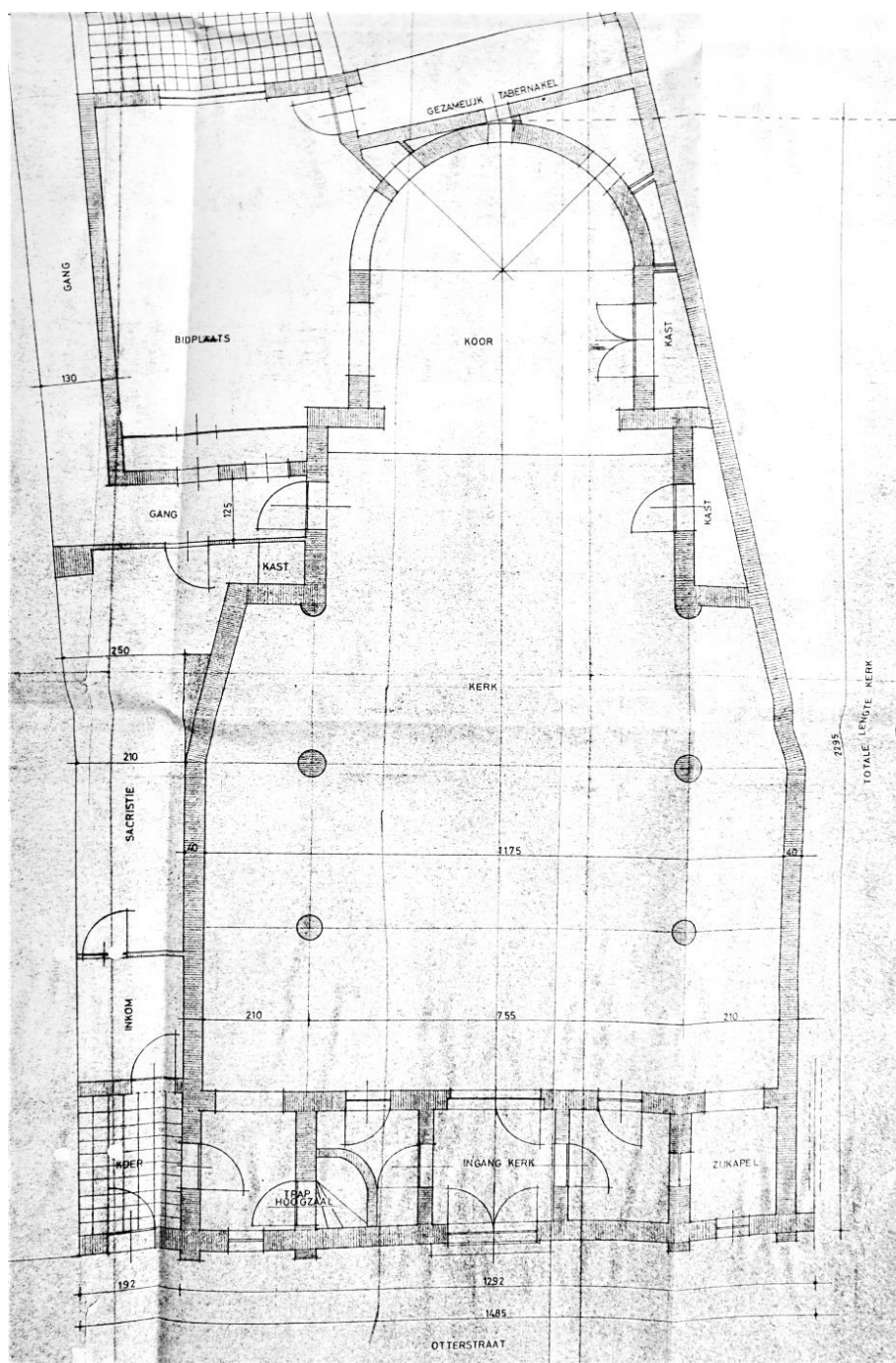
Baksteenbouw op arduinen plint met knipvoegen in de voorgevel; verwerking van zandsteen voor lijstwerk, venster- en deuroplijsting, vensterdorpels, beelden,...; leien bedaking (nok loodrecht op de straat): zadeldak met dakkapellen en overhoeks geplaatst klokkentorentje onder ingesnoerde spits; zijbeuken onder lessenaarsdak. Punt- en halve puntgevels met aandak op schouderstukken, ter hoogte van de middenbeuk met stenen of smeedijzeren geveltopkruis.

Voorgevel met blind rondboogveld, afgezet met geprofileerde lijst op consoltjes; schouderbogige houten vleugel deur met versierde makelaar en beslag, geflankeerd door Corinthische zuiltjes en bekroond door omlijst spitsbogig timpaan met banderol en Christussymbool; flankerende spitboognissen met wimberg en kruisbloem, waarin beelden van Heilige Antonius van Padua en Heilige Clara op decoratieve sokkel; roosvenster met maaswerk onder meer centrale vierpas in geprofileerde omlijsting; zijbeuken met tussen lisenen besloten spaarvelden, bekroond door Lombardische fries; korfboogvormig deurtje. Zijgevels met fries van baksteenlijsten, ter hoogte van de middenbeuk geritmeerd door lisenen alternerend met spitsbogige glas-in-loodramen.

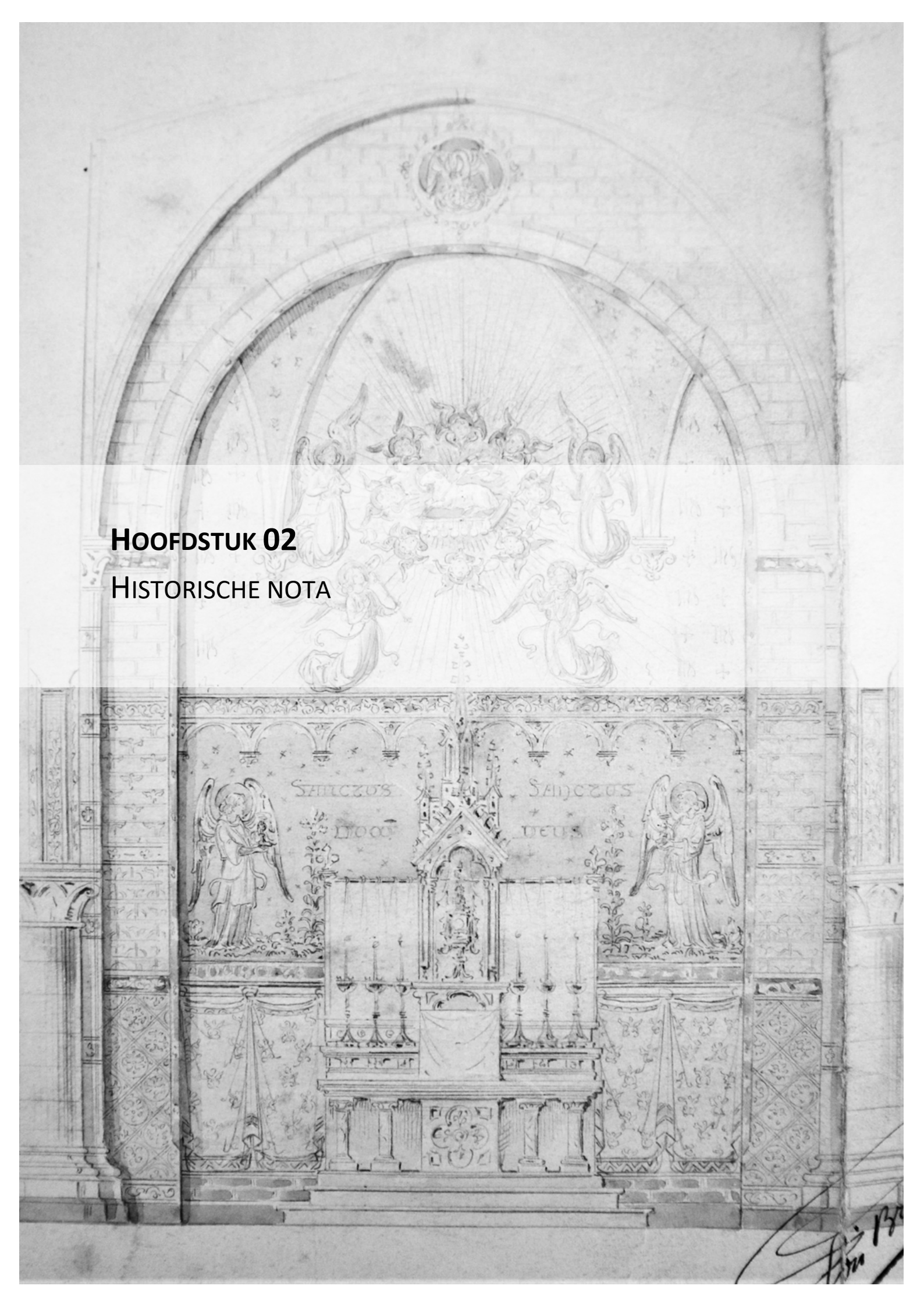
Bepoetst en polychroom beschilderd interieur. Schip met spitsboogarcade op Korinthische zuilen met octogonale sokkel. Overwelling van beuken en koor met kruisribgewelf met sleutel, onderling gescheiden door gordelbogen op schalken of consoles; koorabsis door radiaal geplaatste ribben verdeeld in drie segmenten. Orgeltribune met houten balustrade in segmentboognis afgesloten met gedrukte spitsboog. Getoogde houten deuren, dito kasten onder blind spitsboogveld in koor, biechtstoel, tabernakel, laatstgenoemde in gezamenlijk gebruik met eertijds ten zuiden aanpalende kapel van de zusters (heden leslokaal); boven bidplaats rechthoekig getralied venstertje van voormalige ziekenkamer; marmeren vloer.

Neogotisch ensemble van gepolychromeerde, plaasteren beelden en kleurrijke schilderijen op wanden en gewelven, 1910-1911, naar ontwerp van kunstschilder L. Bressers uit Gent, bestaande uit gordijnimitaties, opschriften, siermotieven onder andere met christelijke symboliek, figuratieve voorstellingen in het koor, steenimitatie met rode schijnvoegen, en zo meer.

01.04 OPMETING

Figuur 2: Plan bestaande toestand, Archief AOE

HOOFDSTUK 02

HISTORISCHE NOTA

02.01 OMGEVING

De Sint-Antoniuskapel ligt in de Otterstraat in Turnhout. Ze vormt een onderdeel van het voormalige Clarissen-Coletinnenklooster van Turnhout. Dit klooster nam een groot gedeelte in van het bouwblok Otterstraat, Draaiboomstraat en Kwakkelstraat. De Draaiboomstraat is genoemd naar een draaiboom die vermoedelijk op die plaats het vee van de beteelde velden weghield. De straat werd getrokken op een oude poort (steeg), de zogenaamde Van Gorpspoort. De Draaiboomstraat is op de Ferrariskaart uit 1777 (Fig. 3) nog niet als straat aangeduid, maar er is wel een duidelijke perceelafbakening herkenbaar aan de hand van een haag. De Kwakkelstraat was op dat moment nog een brede landweg.

Achter de losstaande woning, stal en schuur aan de Otterstraat zijn er binnen het bouwblok moestuinen herkenbaar. De straat telde omstreeks 1678 ongeveer 64 huizen en was daarmee één van de belangrijkste straten van Turnhout.¹ In de straat stonden kleine dorpswoningen in de vorm van kleine bakstenen hoeven bestaande uit één bouwlaag onder een pannenzadeldak. Er waren verschillende poorten en doorgangen tussen de woningen naar de achterliggende akkers en moestuinen.

Rechts van de Draaiboomstraat waren er akkers en niet zo ver ervan stond een windmolen. Deze molen was sinds de 15e eeuw in de Otterstraat (nr.163) als staakmolen/koren- en of schorsmolen al aanwezig. In 1444 was hij in slechte staat en durfde men er bij hevige wind niet op blijven staan. De nieuwe molen die toen werd gebouwd, waaide een jaar later omver bij een hevige storm. Deze houten graanwindmolen werd later de Oranjemolen noemen. Op de Ferrariskaart staat hij vermeldt als 'Oosthoven Milen' en zowel op de Atlas der buurtwegen (ca. 1842) als op de topografische kaart van Vandermaelen (ca.1850) als 'Orange Molen'. Een kadasterdocument van rond 1830 meldt: *is van hout gebouwd en heeft twee paar steenen, deselve is van eene zwakke constructie tegen de stad, doch niet voordeelich op de wind gelegen. Eigendom van de heer Alexandre de la Roche de Marchienne en verhuurd aan Karel Goossens, molenaar te Turnhout.*² De standaardmolen werd in 1882 verplaatst naar de Kwakkelstraat te Trunhout, alwaar hij in 1948 werd gesloopt.

Figuur 3: 1777, Ferrariskaart, www.geopunt.be

¹ DE KOK H., LANDUYT G., *Turnhout in straatnamen*, Turnhout 2009, p. 176-177

² <http://www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?nummer=3525> (geraadpleegd op 18/12/2019)

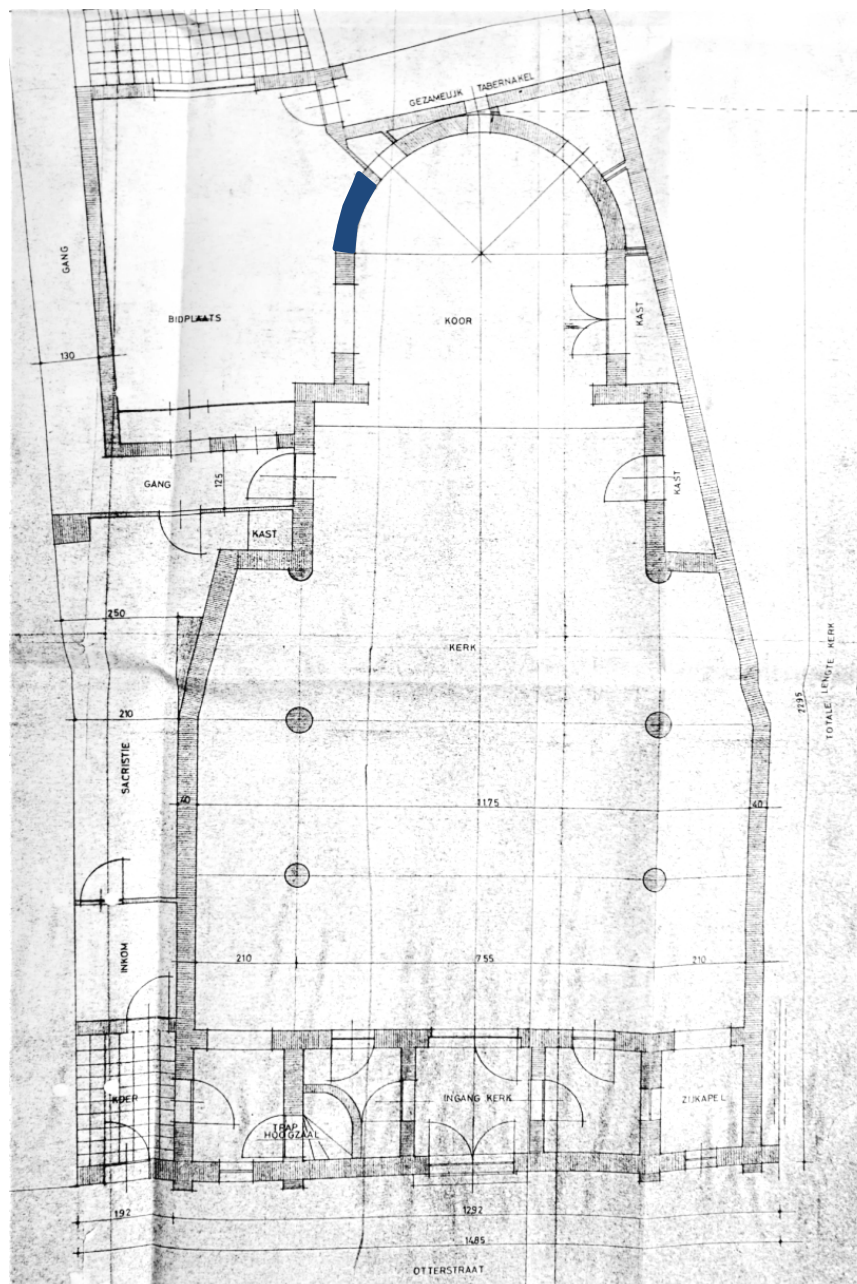
02.02 KORTE CHRONOLOGIE BOUWHISTORIEK

1888: Bouw van de kapel

1910: Decoratie van de kapel

Na WOII

02.03 SYNTHESE BOUWFASEN

02.04 BOUWGESCHIEDENIS VAN DE SINT-ANTONIUSKAPEL

I. HEILIGE CLARA VAN ASSISI EN HEILIGE COLETTE

De orde der Clarissen-Coletinnen is een contemplatieve kloosterorde. Het is de tweede orde van Franciscus van Assisi, een vrouwelijke tak van de vroeg-Franciscaanse beweging, die rond 1212 door Clara van Assisi (Clara Sciffi, 1194–1253) in het Italiaanse dorpje San Damiano werd gesticht.³ Twee eeuwen later komt Coleta Van Corbië die de regel van Clara hernieuwde gericht op armoede en soberheid?

Vooraleer de bouwgeschiedenis van de kapel kan worden uitgelegd, is het opportuun om even dieper in te gaan op wie de Heilige Clara van Assisi en de Heilige Coleta van Corbië waren, want zij waren de spirituele voorbeelden van de zusters Clarissen-Coletienen.

Heilige Clara van Assisi

Volgens de jongste onderzoeken werd de Heilige Clara geboren in 1195 en was ze afkomstig uit een adellijke familie in Assisi. Ze was een jaar of achttien op het moment dat Franciscus daar met zijn beweging begon. Naar diens voorbeeld brak ze met haar thuis, volgde ze Franciscus Van Assisi († 1226) en ging in het klooster.

Spoedig voegden zich andere vrouwen bij haar, onder wie haar zus Agnes. Veertig jaar lang stond Clara aan het hoofd van het klooster van San Damiano. Intussen groeide er tussen Franciscus en haar een hechte en diepe geestelijke vriendschap. Als hij niet zeker was van een bepaalde beslissing of niet wist hoe te handelen, liet hij zuster Clara om raad vragen, ook in zaken van gebed, boete, geestelijke leiding en apostolaat.

Figuur 4: Zicht op het klooster van de H. Clara in San Damiano, www.google.be

Figuur 5: De H. Clara getekend door atelier Bressers, Kadoc Archief Bressers-Blanchaert

Franciscus stierf al in 1226 op 42-jarige leeftijd, luid bewegend door zuster Clara en haar medezusters. Clara ging voort in de geest van Franciscus. Zo wist zij rond 1240 door het innige gebed, dat ze deed geknield voor een monstrans met de Heilige Hostie erin, een dreigende inval van de Saracenen in Assisi te verhinderen. Vanaf dat moment wordt zij beschouwd als de redster van Assisi en van San Damiano.⁴

Haar lichaam is nog steeds te zien in een glazen schrijn in haar basiliek te Assisi.

³ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Clarissen> (geraadpleegd op 16/11/2018)

⁴ <http://www.heiligen.net/heiligen/08/11/08-11-1253-clara.php> (geraadpleegd op 13/12/2019)

Zij wordt afgebeeld als Claris (met bruin- of zwartwollen habijt, dat om het middel enigszins is opgebonden), met de staf van de abdis, zeer vaak met een monstrans, met een kruis, soms een lelie (symbool van maagdelijkheid), regelboek, en soms met een brandende lamp (verwijzing naar haar naam).⁵

Zij is patrones van de wasvrouwen, naaisters en borduursters, en van de vergulders. Zij wordt ook aangeroepen tegen oogkwalen en koorts (zelf had zij daar 27 jaar last van). In 1958 werd zij door Paus Pius XII uitgeroepen tot patrones van de televisie.⁶ Sinds de hervormingen van de liturgische kalender door het Tweede Vaticaans Concilie (1970) is haar feest voor de hele kerk vastgesteld op 11 augustus.⁷

Heilige Coleta van Corbie

De Heilige Clara stichtte een monastiek op basis van complete kuisheid, uiterste armoede, boete en strenge afzondering. Paus Urbanus IV verzachtte de regel en zo ontstonden de Clarissen-Urbanisten. Door de verzachting van de oorspronkelijke regel van de Heilige Clara bezaten sommige kloosters van Urbanisten grote eigendommen en sommige zusters hadden een dienstmeid te hunner beschikking (Rijke Claren).

Een nieuwe hervorming naar meer verstrenging leek dus noodzakelijk. Deze gebeurde in de 15^e eeuw en de protagoniste daarbij was Nicolette Boëlle (1381–1447), beter bekend als de Heilige Coleta van Corbie. Zij werd geboren op 13 januari 1381 in Corbie, Picardië, Frans-Vlaanderen. Haar ouders waren al op gevorderde leeftijd toen zij geboren werd. Lange tijd had het er zelfs naar uitgezien dat ze helemaal geen kinderen konden krijgen. Daarom hadden ze in hun gebeden Sint-Nicolaas († ca 350) om hulp en voorspraak gevraagd. Ze waren dolgelukkig met hun dochter en drukten hun dankbaarheid uit door het te vernoemen naar Sint-Nicolaas: Nicolette - Coleta.

Figuur 6: De H. Coleta getekend door atelier Bressers, Kadoc

Op haar 18e verloor ze haar beide ouders. Ze weigerde het huwelijk dat haar voogd, een abt, voor haar had geregeld. Ze verlangde liever een leven in dienst van God. In 1401 trad ze in bij de Begijnen van haar stad, maar verliet die gemeenschap reeds na een half jaar omdat ze er niet voldoende boete mocht doen. Dan trad ze in bij de Benedictinessen van Corbie, maar bleef er nauwelijks één jaar, omdat ze er de levensstijl te luxueus vond. Nog in hetzelfde jaar 1402, trad ze in bij de Clarissen-Urbanisten van Moncel, maar verliet dit monasterium na twee maanden, omdat ze er de armoede van Clara niet terugvond. Zij liet zich dan opnemen in de Franciscaanse Derde Orde voor leken, maar vond een 'leven in de wereld' te gevaarlijk voor haar 'zielenheil'. Daarom ging ze zich vestigen in een grot. Op aanraden van haar biechtvader liet ze zich opsluiten als reclusa in een kluis die aangebouwd was tegen de O.-L.-Vrouwkerk van haar stad. De kluis werd dichtgemetseld en via een houten schuifvenster had zij zicht op het altaar en via een ander houten schuifvenster kreeg ze eten van bezoekers. Zij leefde in de kluis tot 1406.⁸ In een droom verscheen Franciscus van Assisi; hij was met Clara de grondlegger van haar kloosterorde. Hij droeg haar op om de goede geest terug te brengen in de vervallen orde der Franciscanen

⁵ <http://www.heiligen.net/heiligen/08/11/08-11-1253-clara.php> (geraadpleegd op 13/12/2019)

⁶ in het jaar voor haar dood was zij al zo verzwakt dat zij zelfs met kerstmis haar cel niet kon verlaten om in Assisi. Drie kilometer verderop, de nachtmis bij te wonen. Het verhaal vertelt dat zij vanaf het ziekbed in haar cel voor haar ogen de kerstplechtigheden in de kerk van Assisi zag gebeuren.

⁷ <http://www.heiligen.net/heiligen/08/11/08-11-1253-clara.php> (geraadpleegd op 13/12/2019)

⁸ ROGGEN H.R., De Clarissen-Coletinen in Vlaanderen na de Franse Revolutie: Kloosterlexicon, Sint-Truiden 1997, p. 16

en de vrouwelijke tak ervan, de Clarissen. Ze begon in vele Europese kloosters prompt met het herstel van de goede geest, vooral op het punt van de armoede en de mentaliteit. Daarnaast stichtte zij zelf nog zeventien nieuwe vestigingen (o.a. Le Puy-en-Velay); deze zusters staan sinds 1471 bekend als clarissen-coletinnen of arme claren.⁹

Zij richtte een eerste klooster van Clarissen-Coletienen in België op te Gent (1442). In haar gebedsleven had zij een bijzondere devotie voor de lijdende Jezus. Coleta stierf tenslotte in het door haar gestichte klooster te Gent.¹⁰ Van daaruit kwamen na de dood van de Heilige Coleta te Gent op 7 maart 1447 nieuwe stichtingen tot stand, ondermeer te Antwerpen (1461) te Brugge (1479), Mechelen (1500), Ieper (1594). In 1740 werd Coleta zalig verklaard door paus Benedictus XIV († 1758). In 1807 werd zij door paus Pius VII († 1823) heilig verklaard.

Na de moeilijkheden onder Jozef II in de 18^e eeuw en onder de Franse overheersing hernamen de zusters op vele plaatsen hun kloosterleven. In minder dan 100 jaar werden er 41 nieuwe kloosters van Clarissen-Coletienen gesticht, 18 in Wallonië en 23 in het Vlaamse land, waaronder Turnhout.¹¹

Heilige Coleta is patrones van de Franse plaatsen Corbie en Poligny en van de Vlaamse stad Gent. Daarnaast is zij patroonheilige van de Clarissen, van dienstmeisjes en van timmerlieden (omdat haar vader timmerman was). Haar voorspraak wordt ingeroepen tegen hoofdpijn, oogkwalen, koorts en onvruchtbaarheid (omdat haar ouders lange tijd vreesden kinderloos te zullen blijven); daarom wordt haar voorspraak ook gevraagd door aanstaande moeders voor een goede zwangerschap en voorspoedige bevalling. Zij wordt afgebeeld in het bruine habijt van de clarissen, met boek en kruisbeeld; met een lam en soms met een leeuwerik (zij werd tijdens haar leven steeds door een dergelijk diertje begeleid).¹²

II. HET LEVEN VAN DE CLARISSSEN ANNO 19^e – 20^e EEUW

Clarissen-Coletienen leven in een pauselijk slot, dit betekent dat zij hun monasterium niet verlaten en er blijven tot de dood. Het leven van de Clarissen is er een van volkomen afzondering van de wereld, vol armoede, boete en beschouwing. Toen de Heilige Clara in 1263 de orde stichtte, legde zij de klemtoon op het leven in armoede en bidden in besloten kring: omdat je dan minder wereldse zorgen hebt en dus dichter bij God staat.

Aan het hoofd van het klooster staat een abdis, die gekozen wordt voor het leven.

Ze hebben vrijwel nooit rechtstreeks contact met de buitenwereld: geen televisie, geen krant. Er zijn buitenzusters en die doen de boodschappen, alle anderen blijven altijd binnen de kloostermuren. Enkel doktersbezoek en een pausreis vormen daarop een uitzondering. Toch was er veel onrechtstreeks contact met de buitenwereld, voornamelijk via bezoekers.¹³ De kapel is steeds voor iedereen toegankelijk, maar de zusters mogen niet zichtbaar zijn vanuit de kerk. De clausuur wordt meestal afgeschermd door een hek uit smeed- en houtwerk.

De zusters ontvangen aalmoezen en hebben beperkte inkomsten. Hun dagtaak is een afwisseling van handenarbeid en koorgebed; sommige clarissen komen om middernacht samen voor gebed. Ze besteden veel aandacht aan het koorgebed.¹⁴ Om 6u staan ze op, meteen gevolgd door het ochtendgebed tot 07u45.

Een voormiddag lang wordt er gewerkt, niet alleen huishoudelijke karweitjes, ook het onderhoud van het kloostergebouw gebeurt door de zusters zelf.

Van 11u30 tot 12u30 is er het middaggebed, weer gevolgd door werktijd. Na het gebed van 16u tot 18u wordt er gegeten en rond 20u30 gaan ze slapen, maar staan 's nachts op om nogmaals te bidden¹⁵

⁹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Coletienen> (geraadpleegd op 28/11/2019)

¹⁰ <http://www.heiligen.net/heiligen/03/06/03-06-1447-coleta.php> (geraadpleegd op 13/12/2019)

¹¹ DE KOK H., *100 jaar Clarissen te Turnhout*, Turnhout, 1975

¹² <http://www.heiligen.net/heiligen/03/06/03-06-1447-coleta.php> (geraadpleegd op 13/12/2019)

¹³ Stadsarchief Turnhout, Heerman 553

¹⁴ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Clarissen> (geraadpleegd op 16/11/2018)

¹⁵ Stadsarchief Turnhout, Heerman 553

De zusters Clarissen rekenen allerlei handwerk tot hun specialiteit. Zij naaien liturgische gewaden en vervaardigen madonna's onder een stolp. De opbrengst van de verkoop moet, samen met het gewaarborgd inkomen van de oudere zusters, het nodige geld opleveren om het klooster en de zusters te onderhouden.¹⁶

Een oude Vlaamse traditie is een mandje vol eieren naar de Clarissen brengen, want die zouden op hun beurt voor beter weer en dus meer zon moeten zorgen. Waarom? De Clarissen eten dus nooit vlees, tenzij op doktersbevel, wel eieren of vis. Vandaar dan ook de traditie om vooral eieren naar te brengen. Het heeft slechts één doel: de Heilige Clara ertoe bewegen om de zon te laten schijnen. Clara verwijst naar 'claire', het Franse woord voor 'klaar', licht dus. Elke avond denken de Clarissen tijdens het gebed aan de mensen die op bezoek zijn geweest en die ons om hulp hebben gevraagd.

III. BOUW VAN EEN KLOOSTER IN TURNHOUT

De Clarissen-Coletienen van Turnhout kwamen oorspronkelijk van het klooster in Mechelen, maar waarvan een deel in 1875 verhuisden naar Turnhout door 'Madame Van Gorp-Marijnen'. Zij bood aan hen haar huis in de Herentalsstraat te koop aan zodat de zusters daar een klooster konden stichten. Omdat in het klooster te Mechelen alle plaatsen bezet waren en geen postulanten meer konden worden ontvangen, bezochten de abdis Maria Bernardina van Tulder en de vicaresse Maria Henrica Van Berwaer Turnhout om het aangeboden huis te zien, uiteindelijk te kopen en te beschikken. De nodige veranderingen moesten aangebracht worden om de woning in overeenstemming te brengen met de orderegel. De voorkant van het klooster in de Herentalsstraat nam de volledige voorgevel van de huidige huisnummers 81 en 83 in beslag. In het eerste gedeelte van het gebouw was er een open plaats, waarschijnlijk de tuin. Links van het gebouw was er een waterloop. Waarschijnlijk was dit een eenvoudige gracht, die later geëlimineerd werd met de aanleg van de riolen in Turnhout vanaf 1904.¹⁷ Het klooster kreeg de patroonsnaam Onze-Lieve-Vrouw Ter Engelen.¹⁸

Uiteindelijk kwamen er zes slotzusters en twee buitenzusters in Turnhout aan.¹⁹ Later deden nog 14 andere zusters hun intrede. Toch bleek dat de woning hoegenaamd niet voor kerk of klooster geschikt was. De indeling van het huis was niet optimaal: men moest langs de kapel 'passeren' en het was veel te klein zodat er geen nieuwe postulanten meer aangenomen konden worden. Het maximumaantal zusters dat hier samen was bedroeg 22. Men hoopte een tijdje om het huis of de grond van de burens te kunnen kopen en zo het klooster te kunnen vergroten, doch dit bleek ijdele hoop. De zusters waren genoodzaakt om naar een beschikbare grond uit te kijken voor de bouw van een nieuw klooster.²⁰

Uiteindelijk vonden de zusters een geschikte plaats 'op het eind van de stad', in de eenzaam gelegen hoek van de Otterstraat en de Draaiboomstraat. In 1880 kochten de Clarissen (Maria Coletta Odelia Deschamps, Antonia Wittens, Adriana Loos, Joanna Francisca Angelica Rosalia Van Swartenbroeck en Ludovia Verschueren) de eigendom van het echtpaar Livinus Matthé en Maria Cornelia Hoskens. In de verkoopsakte staat de aankoop van de volgende gronden:²¹

- een woning, stal, schuur en hoveniershof in de Otterstraat nr. 200-201
- eene hoveniershoving, genaemd den Molenhof, ten einde van de Otterstraat nr. 854 en 858
- eenen vijver gelegen bij het Heiken nr 381 een 8 a 40 ca groot.

¹⁶ Stadsarchief Turnhout, Heerman 553

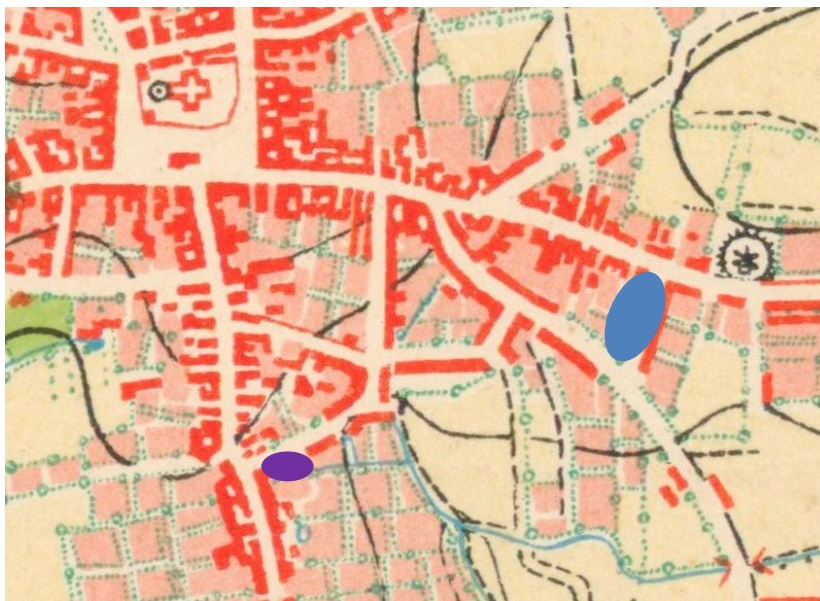
¹⁷ DE KOK 1975, p. 6

¹⁸ ROGEN 1997, p. 85

¹⁹ DE KOK 1975, p. 5

²⁰ DE KOK 1975, p.8

²¹ Archief Clarissen –Coletienen klooster (AC), dossier oud kloostergebouw

Figuur 7: Plan uit eind 19e eeuw met in de locatie van het eerste gebouw in de Herentalsstraat en de locatie van het nieuwe klooster in de Draaiboomstraat.

Figuur 8: Zuster Adèle Deschamps, Stadsarchief Turnhout.

Dus in 1884 verkopen de zusters het klooster in de Herentalsstraat aan Henricus Franciscus Albertus Mermans, vrederechter te Turnhout, en zijn vrouw Maria van Broeckhoven. Zij creëerden er een chicoreifabriek en enkele kleine woningen. Na heel wat veranderingen werd dit pand in 1959 afgebroken om plaats te maken voor het huidige gebouw.²²

Het plan voor het nieuwe klooster in de Draaiboomstraat werd ontworpen door architect Pieter Jozef Taeymans²³ (1842-1902). Op 15 mei 1882 begon men te bouwen en in 1883 was het kloostergebouw voltooid. Van het klooster is er vanaf de straat weinig te zien, maar het ontwerp getuigt van een eenvoud in de versiering.

Taeymans ontwierp eenvoudige bakstenen kloostervleugels (1882-1883) van twee bouwlagen onder leien zadeldaken rondom een kleine inpandige binnentuin. De plannen tonen een bakstenengevel met natuurstenen banden, maar uiteindelijk werd de natuursteen weggelaten om een eenvoudiger bakstenen gevel te creëren (waarschijnlijk vanwege financiële overwegingen). Uiteindelijk kwam er boven de sobere bakstenen lijstgevel met zaag- en muizentandlijsten en gedrukte spitsbogige muuropeningen met uitgemetselde panelen onder de vensterdorpels op een gecementeerde plint. De inkom aan de Draaiboomstraat kreeg een gedrukte spitsboogdeur met een geblokte, zandstenen omlijsting, met daarboven een geprofileerde waterlijst met omlijste rondboognis.

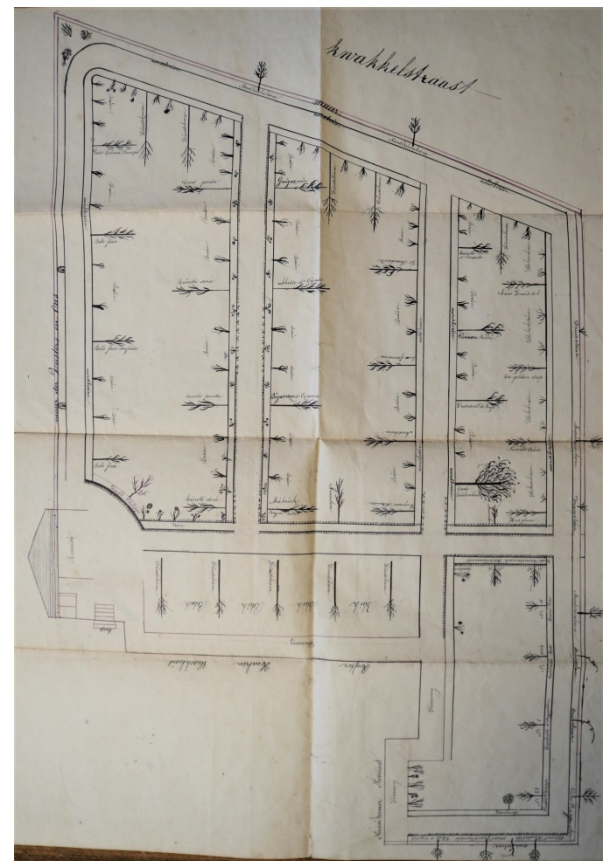
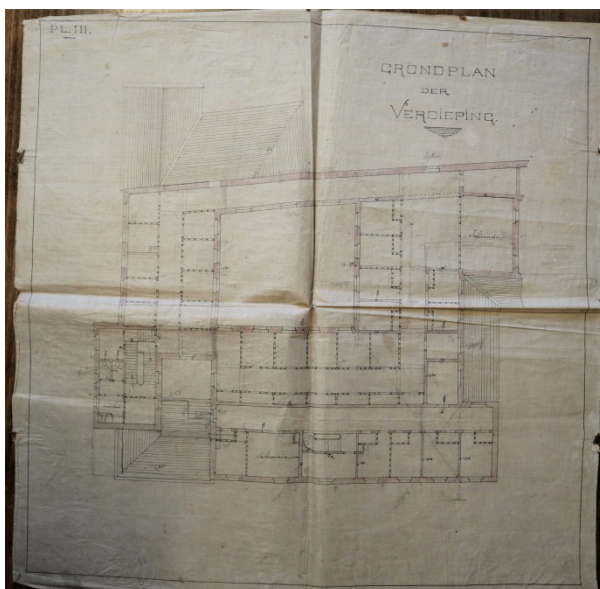
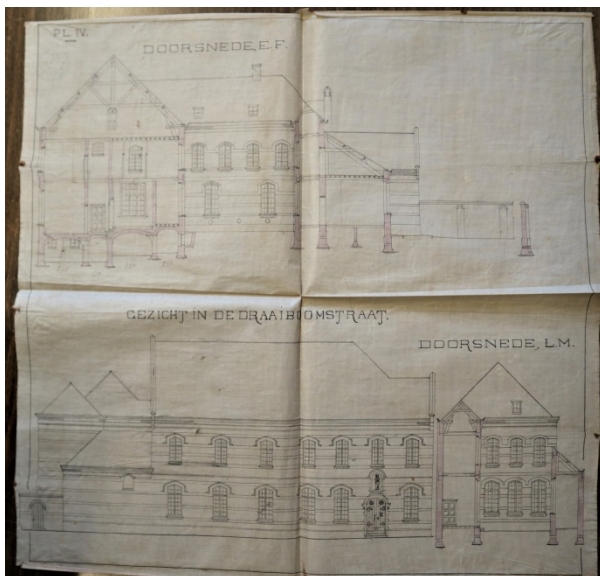
²² DE KOK 1975, p.8

²³ VAN LOO A. (ed.), *Repertorium van de Architectuur in België*, Antwerpen 2003 p. 535-536. MIGNON S., 'Pieter Jozef Taeymans (1842-1902)', in *Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud*, Antwerpen 2006, P.151-157

P.J. Taeymans heeft, na zijns studies aan de Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen, op de bureau van de provinciale bouwmeester Gife te Antwerpen gewerkt. In 1870 kreeg het ambt van provinciaal bouwmeester boor het arrondissement Turnhout en vestigde zich in de stad. In 1873 werd hij benoemd tot directeur van de Stedelijke Tekenenacademie. Hij was toen één van de belangrijkste regionale voorvechters van de beelden kunsten en de architectuur. Hij droeg vooral zorg voor de kwaliteit van zijn werk en trachtte onder andere via de tekenacademie het peil van het regionaal ambachtelijke werk op te trekken. Als provinciaal architect heeft hij voor de openbare besturen, naast talloze verbouwingen, 24 kerken/kapellen, 12 pastorieën, 17 scholen, 4 kloosters en 8 gemeentehuizen ontworpen. Als privé-architect ontwierp hij meer dan 40 woningen. Samen met zijn zoon Jules domineerde ze jarenlang de architectuurscene in Turnhout en omgeving. Naargelang de omstandigheden hanteerden ze diverse neostijlen of werkten ze eclectisch. Pieter Jozef vervulde dit ambt van 1869 tot 1902. In deze functie ontwierpen, restaureerden en verbouwden zij tientallen kerken, pastorieën, gemeentehuizen en scholen. Daarnaast hadden zij ook een drukke privépraktijk. Tot de opmerkelijke werken van Taeymans de oudere behoren enkele woningen in de Merodelei (1872) en de Paterstraat (ca. 1895) in Turnhout

Op de gelijkvloerse verdieping waren de gemeenschappelijke ruimten en op de eerste verdieping had elke zusters haar eigen kamer. Verder werd de tuin als moestuin gebruikt. In het archief van de Clarissen wordt een plan bewaard met de opdeling en beplanting van deze moestuin. Er waren verschillende lindenbomen en bessenstruiken. Op dat moment moest de kloostergemeenschap zich tevredenstellen met een voorlopige kapel en koor.²⁴

Het plan van de site bevat al een schets van de kapel. Waarschijnlijk werd het beschikbare geld besteed voor de bouw van het klooster. De bouw van de kapel moest daarom 4-5 jaar wachten tot er opnieuw geld beschikbaar was.

Figuur 9: Ontwerp voorgevel klooster Draaiboomstraat, AC

Figuur 10: Ontwerp doorsnede klooster, AC

Figuur 11: Ontwerp tweede verdieping klooster, AC

Figuur 12: Ontwerp van de inrichting van de moestuin, AC

²⁴ DE KOK 1975, p. 8

IV. BOUW VAN DE KAPEL

Op 12 februari 1887 gaf het bisdom van Mechelen de toelating om de ontbrekende kapel te bouwen.²⁵ Zuster vicaresse Adèle Deschamps (1944-1925) (Fig. 8) deed de bouwvraag van de kapel.²⁶ Op 27-04-1887 begon men te bouwen en op 28-07-1888 werd de kapel ingezegend.²⁷ De kapel werd genoemd naar Sint-Antonius (+ 1231), de patroonheilige van de Franciscanen, verloren voorwerpen, vrouwen en kinderen, armen, bakkers, mijnwerkers, het huwelijk, reizigers, verliefden, schipbreuk, de pest en koorts.

P.J. Taeymans ontwierp de kloosterkapel in tegenstelling tot het klooster in een neogotische stijl. De vormtaal die hij hier hanteerde, verwijst naar romaanse en vroeg-gotische bouwcomponenten. De compacte bouw en de overhoekse plaatsing van het klokkentorentje op de daknok ontleende hij aan bestaande kapellen uit de omgeving (bv. Sint-Theobaldus te Turnhout, Sint-Cornelius te Beerse, de vroegere kapellen in het centrum van Oosthoven te Oud-Turnhout). De basiliekvormige kapel werd opgebouwd uit een driebeukig schip van drie traveeën. De koorzijde leunde aan bij het kloostercomplex dat via het gezamenlijk tabernakel rechtstreeks verbonden was met de koorabsis van de kapel. Ook de ziekenkamer werd verbonden met de kapel. Naast de absis kwam een ruime met houten traliewerk afgesloten privé-bidplaats voor de Clarissen. Verder was er een aparte zij-ingang naar de kerk via de sacristie die ook toegang gaf aan een gang die de kapel met het klooster verbond.²⁸ De wat ongunstige vorm van het bouwperceel werd door Taeymans handig ingevuld met een trapsgewijs opgebouwd grondplan en de verloren hoeken benutte hij als kastruimten of om er de biechtstoel in onder te brengen.²⁹

Figuur 13: Ontwerp van de kapel door P.J. Taeymans in 1886, AC

²⁵ DE KOK 1975, p. 8

²⁶ Stadsarchief Turnhout, Heerman 553

²⁷ DE KOK 1975, p. 8

²⁸ Archief Agentschap Onroerend Erfgoed (Archief AOE), Sint-Antoniuskerk Turnhout.

²⁹ Archief AOE, Dossier Sint-Antoniuskerk, Turnhout

Vooraleer de bouw kon starten, werden eerst de bestaande woningen afgebroken. Het afbraakmateriaal werd niet herbruikt voor de bouw van de kapel.³⁰ Dus de nieuwe kapel werd opgebouwd met nieuwe baksteen in gevoegd met kalkmortel. Verder meldt het (met de hand geschreven) lastenkohier dat enkele constructieve elementen werden uitgevoerd in blauwe harsteen uit *Ecaussine* of *Soignies* (zonder zwarte of witte aders), plekken of andere gebreken en opgevoegd met witte zandmortel.³¹ Voor de deuropels en vloer werd zwarte *Basècle* steen gebruikt. (Gepolierde *Basècle* steen lijkt op zwarte marmer). De vloer in gezaagde *Bascèle* steen werd met witte fijne zandmortel op een vast zavelbed geplaatst. Deze stenen moesten rechtdradig zijn en met bijna onzichtbare voegen gelegd worden. Het koor kreeg een 'dessin' in witte marmer. Al de stenen moesten bewerkt zijn volgens *adouci à l'eau*. De vloer van de sacristie en de gebedsruimte van de zusters was in houten planken.³²

Witte *Savonière* steen werd toegepast voor de basementen van de gehele en halve zuilen en de schacht. De kapitelen werden uitgevoerd in *Lias de Brauvilliers dure*, dat geschikt is voor zowel het sculpturen van profielwerk, traseringen, beeldhouwwerk als schuren, schaven en frijnen. Deze stenen werden met de aangewezen lijsten en loofbladeren voorzien en volgens een plaasteren model gekapt. Het model werd door Taeymans aangeleverd. De uiteindelijke afwerking/sculptering werd na de plaatsing uitgevoerd. De halve kapitelen (niet constructief ondersteunend, maar louter als decoratieve afwerking) werden in pleister gegoten. Het plafond van de kapel kreeg een houten kruisribgewelf opgebouwd uit eik (draagconstructie) en 'rood riga' hout (naaldhout uit Riga). Het geheel werd bepleisterd op basis drie lagen, waarvan de laatste laag Naamse kalk bevatte. De aannemer was verantwoordelijk voor het trekken van zowel de rechte ribben, kruis- en halve ribben, de bogen, de *bagetten* rond de ramen, deuren, ronde openingen en arcaden en lijsten op de muren en dit alles volgens ontwerp van Taeymans. In de bepleistering (zowel plafond als wanden) werd een 'kleur/pigment' gemengd, zo was er een verschil in kleur voor zowel het gewelf, de ribben, colonetten als wanden. De kleuren werden gekozen in overleg met de zusters Clarissen en Taeymans.³³ Toekomstig kleuronderzoek moet verder uitwijzen voor welk kleurenpalet er oorspronkelijk werd gekozen, mogelijks was het een meer oranje-beige kleur voor de wanden. Hoewel de echte decoratieve afwerking van de kerk pas 20 jaar later zal plaatsvinden, lijkt het alsof Taeymans in zijn ontwerp en afwerking van de architecturale elementen, zoals zuilen, kapitelen, kraagstenen, ribben en bogen, rekening gehouden heeft dat deze ooit een decoratieve afwerking zouden krijgen op basis van neogotische muurschilderingen. Het is mogelijk dat dit toen reeds vaststond, maar dat men 20 jaar heeft moeten wachten om dit financieel te kunnen uitvoeren. De consoles en de beelden staan niet op het plan aangeduid, deze zullen dus uit 1910 dateren wanneer men koos voor de creatie van een neogotische *Gesamtkunstwerk* van de hand van Bressers-Blanchaert.

Taeymans besteedde veel aandacht aan het ontwerp van de deuren en het (decoratief) sluitwerk. Voor de wanden van de kapel ontwierp hij een houten lambrisering. Al de binnen- en buitendeuren en balustrade van hoogkoor werden in pitchpine uitgevoerd en naderhand geolied, en de deuren werden ook nog vernist. De trap naar het torentje was in naaldhout uit Riga met een spil in olm. De ladders en galmborden in het torentje waren geconstrueerd in naaldhout.³⁴

De glasramen staan op het plan aangeduid al eenvoudige glas-in-loodramen met ruitmotief. Het glas had een 'half groene kleur' en was dubbeldik. De rest van de ramen werden uitgevoerd in het beste 'half wit glas' van 0,0025 dik. In de ramen van de sacristie en twee cellen kwam geribbeld glas.³⁵

³⁰ AC, dossier oud kloostergebouw, lastenkohier.

³¹ idem

³² idem

³³ idem

³⁴ idem

³⁵ idem

De dakconstructie werd in naaldhout uit Riga hout vervaardigd en afgewerkt met schaliën. De schaliën werden met twee nagelen op de 'beste' planken vastgelegd. De goten werden in zink en het torentje in eikenhout vervaardigd.³⁶ Verder kwam er ook een vergulde haan en bol in zwaar koper naar het ontwerp van Taeymans.³⁷

V. DECORATIE VAN DE SINT-ANTONIUSKERK

Rond 1910 werden de neogotische afwerking en inrichting van de kerk aangebracht door de ateliers Bressers en Blanchaert in Gent. Dat de Clarissen-Coletienen kozen voor muurschilderingen i.p.v. dure materialen zoals marmer, natuursteen en hout kan gelinkt worden aan de 'gelofte' om in armoede te leven. Ook de keuze voor het atelier Bressers-Blanchaert is niet zo verwonderlijk. Dit atelier had reeds het interieur, retabels en enkele beelden ontworpen en uitgevoerd voor het Clarissen-Coletienen klooster in Gent, Lokeren, Huy, Boom, Roeselare en Tilburg. Na Turnhout volgde ook nog Namen.³⁸

Atelier Bressers-Blanchaert

Eerste generatie

Adriaan Hubert Bressers (Tilburg, 1835-1898) studeerde als katholieke Nederlander aan het klein seminarie in Hoogstraten en aan de universiteit van Leuven. Onder impuls van Jean-Baptiste Bethune (1821-1894), bekwaamde Bressers zich tot een veelzijdig schilder. Bethune was de grote promotor van de neogotiek in België en was zelf lid van de Derde Orde van Sint-Franciscus. Hij tekende gratis alle plannen voor de bouw en aankleding van de Derde Orde kapel van het Franciscanenklooster in Gent. Deze kapel wordt beschouwd als een vroeg religieuze 'Bethuniaans' bouwwerk dat een getuigenis is van de beginfase van de Sint-Lucasneogotiek. In 1862 stichtte hij in Gent het 'Maison Saint-Luc' voor de verspreiding van de 'Christelijke Kunst' dat alle aspecten van de neogotische kerkdecoratie en -inrichting voor zijn rekening nam. In zijn zoektocht naar bekwame vakmensen om zijn projecten uit te voeren heeft hij Adriaan Bressers en de gebroeders Leopold en Leonard Blanchaert "ontdekt" en hen bezielde met zijn opvattingen over de neogotiek.

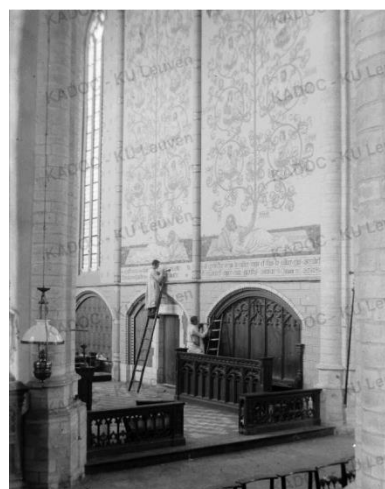
Bressers richtte al snel zijn schildersatelier naar de visie van Bethune. Zijn eerste belangrijkste realisaties waren neogotische beschilderingen van volledige kerkinterieurs in opdracht en onder leiding van Bethune. Vanwege zijn expertise werd hij ook rechtstreeks aangesproken door kerkfabrieken, kloosters en rijke particulieren. Bovendien bezat Bressers ook een commerciële geest. Naast zijn atelier in Maaltebrugge opende hij in 1864 in Gent een winkel met werkplaats en magazijn en heeft hij een zeer divers aanbod van artikelen in neogotische stijl voor de decoratie en inrichting van kerken, kapellen, kloosters en woningen. (zie figuur 14-15) Voor de verdere neogotische inrichting van een gebouw werkte hij voor het kerkmeubilair en beeldhouwwerk samen met het beeldhouwersatelier van de broers Leopold en Leonard Blanchaert. Zij waren de zonen van Leo Blanchaert (1799-1881), meubelmaker-schrijnwerker in Heusden (Oost-Vlaanderen). Leopold (1832-1913) bekwaamde zich als figuratief beeldhouwer. Hij vervaardigde beelden in hout of plaaster. Hij neemt ook de figuratieve partijen van bijvoorbeeld altaarretabels voor zijn rekening. Zijn broer Leonard (1834-1905) legde zich toe op kunstschilderij en zorgde voor de constructie en de ornamentale sculptuur van voornamelijk kerkelijk meubilair. Bressers verzorgde de polychrome afwerking van de beelden en het meubilair, die door hun ateliers worden vervaardigd; elk atelier had zijn specialisatie.³⁹ Die zeer nauwe samenwerking zorgde ervoor

³⁶ AC, dossier oud kloostergebouw, lastenboek.

³⁷ idem

³⁸ KADOC, Archief Bressers-Blanchaert, BE/942885/1867/93, 173, BE/942885/90/1017, 1357, 348, 710, 797

³⁹ 'Kunstenaarsatelier', *Openbaar Kunstbezit*, 24/1, 1987.

Figuur 14: Zicht op winkel met beelden KADOC, BE/942855/1867

Figuur 15: Zicht op winkel, KADOC, BE/942855/1867

Figuur 16: Bressers in atelier, KADOC, BE/942855/1867

Figuur 17 a, b en c: Muurschilderingen in uitvoering, KADOC, BE/942855/1867

Figuur 18: Zicht op atelier met kerkmeubilair, KADOC, BE/942855/1867

Figuur 19: Beeld O.-L.-Vrouw in atelier, KADOC, BE/942855/1867

Figuur 20: Groot kruis in atelier, KADOC, BE/942855/1867

dat de namen Bressers en Blanchaert vaak in één adem werden genoemd, maar het ging oorspronkelijk over drie aparte bedrijven. Er ontstond weliswaar een familieband toen Adriaan huwde met Christine Blanchaert (1838-1920), de jongste zus uit het gezin.⁴⁰

Tweede generatie

De belangrijkste figuur van de tweede generatie is de zoon Léon Bressers (1865-1947). In 1886 studeerde hij af als decoratieschilder aan het Gentse Sint-Lucasinstituut en kwam in de zaak van zijn vader. Na diens dood in 1898 zette Leon Bressers het atelier op alle vlakken voort, maar ontwikkelde geleidelijk aan een vrijere vormtaal en is duidelijk gevoeliger voor verschillende invloeden van buitenaf.

In 1913 nam hij ook de productie van de beide ooms Blanchaert over. Hij vestigt er zich en fusioneert beide ateliers onder de naam Bressers-Blanchaert De betrokken ambachtslieden aan het werk te houden, was wellicht de belangrijkste motivatie van de overname. Er werken van dan af zowel decoratieschilders, beeldhouwers als meubelmakers.⁴¹

Figuur 16 toont Léon Bressers samen met enkele van zijn vele medewerkers. Het illustreert goed de ambachtelijke werkwijze in het neogotische atelier. Elke leerling moet een lange opleiding doorlopen, waarbij hij start met klusjes zoals het bereiden van verven, om later over te gaan naar de decoratie van porselein en pas na vele jaren de hoogste sport op de ladder te bereiken, namelijk het figuur schilderen. (Fig. 17 a, b en c)

Derde generatie

Na de Eerste Wereldoorlog zet het atelier de neogotische productie wel verder, vaak in de context van de wederopbouw. Toch drukken eigentijdse tendensen als art-deco duidelijk hun stempel. Vanaf het einde van de jaren 1920 dragen een aantal ontwerpen van het atelier Bressers-Blanchaert de signatuur van Adrien Frans Bressers (1897-1986), een zoon van Léon. Adrien studeerde architectuur in de Gentse Sint-Lucasschool en deed stage bij de Leuvense architect Pieter Langerock. Zijn hoofdactiviteit ontwikkelde hij dan ook op het domein van bouw- en restauratieprojecten. Toch hield hij op zijn beurt het atelier in Maaltebrugge na de dood van zijn vader in 1947 nog een generatie lang in stand. De dagelijkse leiding werd meer en meer toevertrouwd aan de meestergasten ter plaatse, terwijl het architectenbureau en het administratief centrum in Gent was gevestigd. In 1972 werd de geschiedenis van meer dan 100 jaar kunstambacht in de ateliers Bressers-Blanchaert definitief afgerond.⁴²

Decoratie van de Sint-Antoniuserk

Algemeen

Uit de fotocollectie van het atelier Bressers-Blanchaert (bewaard in het Kadoc te Leuven) blijkt dat er verschillende foto's van blootgelegde middeleeuwse muurschilderingen en oude houten beeldhouwwerken gefotografeerd werden. Deze werden als inspiratiebron voor hun eigen ontwerpen gebruikt. In 1894 schrijft Léon Bressers zelf een artikel over de muurschilderingen uit de middeleeuwen 'De praktische en technische behandeling der muurschildering'.⁴³ Uit dit artikel kan opgemaakt worden dat dit de analyse is waarop Bressers zich inspireerde voor zijn neogotische ontwerpen. Hij concludeerde dat⁴⁴:

⁴⁰ VERMEIREN R., 'Ten Goeden op den Bres. Atelier- en familiearchief Bressers', *Kadoc Nieuwbrieven* 2, 2017.

⁴¹ <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/90.pdf> (geraadpleegd op 11/12/2019)

⁴² <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/90.pdf> (geraadpleegd op 11/12/2019)

⁴³ BRESSERS, L., 'De praktische en technische behandeling der muurschildering', *Dietsche Warande* 7/2, 1894

⁴⁴ idem

- de Romaanse muurschilderingen vooral gericht waren op het voorstellen van historische taferelen en dit dankzij de aanwezigheid van grote muurvlakken. Er werden enkel het aantal figuren afgebeeld die nodig waren om het verhaal te vertellen. Er waren duidelijke afspraken in verband met wanneer een tafereel zich buiten of binnen afspeelde. Voor buiten werden er kleine bomen, ranken of slingerende stammen getekend. Voor binnen waren er enkele lijnen afgebeeld die een binnenruimte moesten voorstellen.
- de Gotische muurschilderingen waren meer gericht op de versiering van de gebeeldhouwde ornamentiek, deconstructie van de architectuur en de kleuren van de grote glasramen. Vanaf de 14de eeuw werden de achtergronden gedecoreerd en doorwerkt met mozaïeken of bezaaid met ornamenten, liefst kleur op kleur. Vanaf de 15de eeuw begon men i.p.v. de frescoschildering en wasschildering met olieverf te schilderen.
- het karakter van de muur (effen en vlak) en de architectuur van de kerk bleef behouden:
 'In de XIVe en in de XVe eeuw, is het nog eens gelijk met de figuren van dezelfde tijd; immers de decoratieschildering moet altijd overeenkomen met de figuur- en glasschildering; verder moet de versieringschildering altijd overeenstemmen met de voorwerpen welke zij opluistert. Zoo moet een kolom, eene nervure, een ornament dragen in opgaande richting; op banden die een liggende houding hebben, moeten er liggende ornamenten gebruikt worden. Op mouluren en soortgelijke delen wist de schilder der middeleeuwen versieringen aan te brengen, die in niets den architectonische vorm verhinderden of op eenige manier van hunne waarde deden verliezen. En het is aldus dat bouwmeesters, glasschilders, beeldhouwers en muurschilders allen werkten in een en hetzelfde gedacht; dat de laatsten het werk der eersten, niet alleen in niets benadeelden door het verkeerd aanbrengen van kleuren, maar integendeel niets anders betrachtten dan het gezamenlijk ontworpen kunstwerk te voltrekken, en daardoor die harmonie, die eenheid te bekomen, zonder dewelke de ware schoonheid onmogelijk is.'⁴⁵

Vanuit deze gedachte is ook het volledige interieur van de Sint-Antoniuskapel gedecoreerd: alle wanden en architecturale elementen zijn afgewerkt met steenimitatie, gestileerde florale en architecturale motieven, gordijnimitatie, médaillons met symbolische voorstellingen, bandrols, opschriften, enz. waarbij verschillende schildertechnieken (sjabloneren, maroufleren, ...) aan bod komen. Uit stilistische vergelijking kan verondersteld worden dat niet alleen de historische muurschilderingen een inspiratiebron vormen voor Bressers, maar ook verschillende schilderijen van de Vlaamse primitieven, o.a. Jan Van Eyck (13390-1441) en Hans Memling (1430-1494), werden als referentiemateriaal gebruikt. Ook het kleurgebruik (van de Vlaamse Primitieven) is gelijkend: blauw, rood, groen, beige, als de manier van plooien, planen en bloemen te tekenen/voorstellen.

Het is opvallend dat de manier waarop personen en engelen in de Sint-Antoniuskerk worden voorgesteld stilistisch te vergelijken zijn met het werk van Jan Van Eyck. Het schilderij 'De Aanbidding van het Lam Gods' heeft blijkbaar als inspiratiebron gediend. Er zijn gelijkenissen terug te vinden in de uitbeelding van de engelen, zowel op het vlak van hun gezicht, kleur, haar als manier om kledij/plooien weer te geven. (Fig. 21-22) Verder kan er een vergelijking gemaakt worden met de voorstelling van de H. Coleta en H. Clara (Sint-Antonius) met Johannes de Evangelist en Johannes de Doper (De Aanbidding van het Lam Gods). (Fig. 23)

Uit de fotocollectie van het Bressers-Blanchaert archief blijkt dat ze werken met een vast iconografisch en decoratief repertorium. Zo werden de muziek-makende engelen ook in andere kerken op exact dezelfde manier voorgesteld. (Fig. 24)

⁴⁵ BRESSERS 1894

Figuur 21: Boven links: De Aanbidding van het Lam Gods, Fragment van Gabriël, Jan Van Eyck, Sint-Baafskathedraal Gent, 1432.

Figuur 22: Boven rechts: Christus met zingende en musicerende engelen Fragment, Hans Memling, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1494.

Figuur 23: Onder rechts: De Aanbidding van het Lam Gods, Jan Van Eyck Johannes de Evangelist en Johannes de Doper, Sint-Baafskathedraal Gent, 1432.

Figuur 24: Onder links: Zingende engelen in een andere kerk (onduidelijk welke kerk), KADOC en zingende engelen in de Sint-Antoniuskapel, ARAT 2019

Muurschilderingen van de Sint-Antoniuskapel

De Clarissen-Coletienen kregen van het atelier Bresser een presentatietekening van de afwerking van de kapel. Deze prachtige tekening was een tot in detail uitgewerkte ontwerptekening op dik tekenpapier ingekleurd met aquarel.⁴⁶ Blijkbaar waren de Clarissen tevreden met het ontwerp, want Bressers mocht de ontwerptekening uitvoeren. Meer uitleg over de muurschilderingen is terug te vinden in Hoofdstuk III.

Figuur 25: Boven: Ontwerptekening muurafwerking schip en koor, Bressers, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 26: Onder links: Foto van afgewerkte kapel, Bressers, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 27: Onder rechts: Ontwerptekening muurafwerking absis, Bressers, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

⁴⁶AC, dossier oud kloostergebouw, lastenboek, <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/90.pdf>

Beeldhouwwerk

In de fotocollectie van het archief Bressers-Blanchaert werden gelijkaardige beelden en kruiswegstaties teruggevonden. Het vergelijkend onderzoek toont aan dat ook deze elementen door het atelier werden uitgevoerd. Dus er kan aangenomen worden dat het atelier Blanchaert voor plaasteren heiligenbeelden en sokkels zorgde die door het atelier Bressers werden beschilderd. De beschildering van de beelden paste helemaal in de decoratieve aankleding van de gehele kapel. Achter het beeld werd zelfs nog een gemaroufleerde tapijtimitatie als achtergrond met erboven ook de naam van de heilige aangebracht. Verder kreeg de kapel ook 14 roodkoper geschilderde kruiswegstaties in eenvoudige houten kaders. (Fig.39-42)

Kerkmeubilair

In de Sint-Antoniuskapel werd er ook neogotisch kerkmeubilair geplaatst, zoals enkele losstaande zuilen en een hoofdaltaar. Elk element werd in hetzelfde kleurenpalet als de rest van de kapel geschilderd. De eenvoudige neogotische altaren werden vervaardigd in hout, net zoals het tabernakel met expositietroon. Verder werd het hoofdaltaar aangekleed met kaarsenhouders in messing. Alles werd in dezelfde periode in dezelfde stijl vervaardigd.⁴⁷ (Fig. 43-45)

Figuur 28: Links: Afbeelding van een Jezus Heilige hart in Fotocollectie Bressers, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 29: Midden links: Heilige hart van Jezus in Sint-Antoniuskapel, ARAT 2018

Figuur 30: Midden rechts: Voorbeelden van kruiswegstaties uit de collectie Bressers-Blanchaert Kadoc, Archief Bressers

Figuur 31: Rechts Twee kruiswegstaties in Sint-Antoniuskapel, ARAT 2018

⁴⁷ Archief AOE, Dossier, Sint-Antoniuskapel, Turnhout

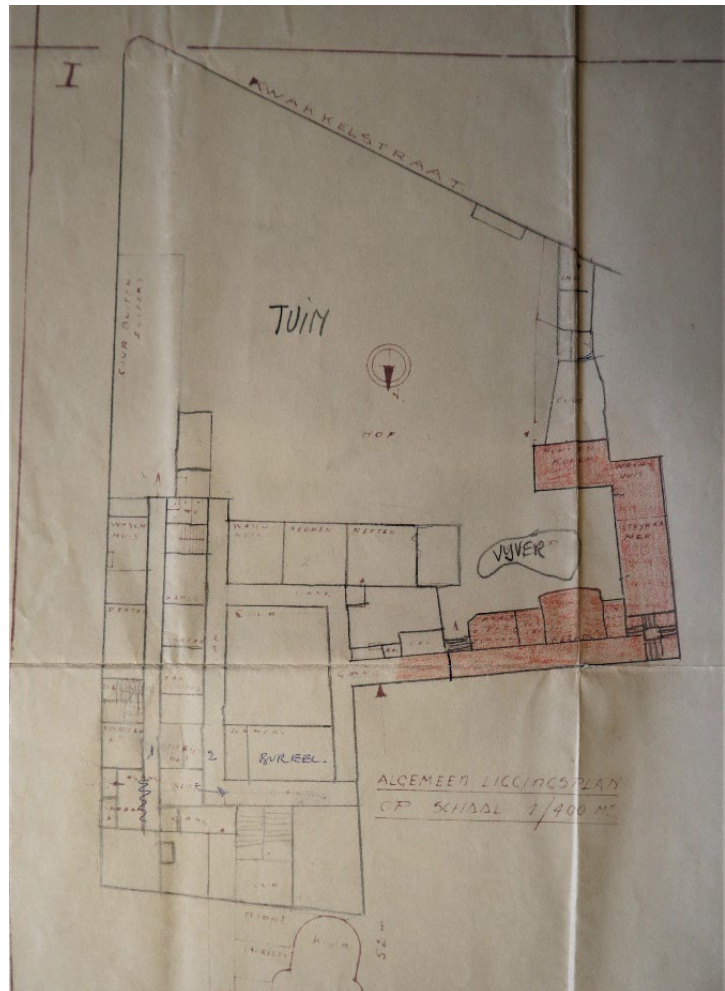
Figuur 32: Voorbeeld zuil, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert
 Figuur 33: Links onder: Zij altaar Sint-Antoniuskapel, ARAT 2018
 Figuur 34: rechts: Hoofdaltaar Sint-Antoniuskapel, ARAT 2018

VI. VERDERE UITBOUW KLOOSTER

De informatie over de verdere bouwevolutie van de Sint-Antoniuskapel is heel beperkt en versnipperd. Hieronder worden enkel veranderingen kort overlopen.

- Zo zouden er in 1893 nog verbouwingen in het kloostergebouw in de Draaiboomstraat plaats gevonden hebben, maar het is niet duidelijk over wat het hier juist gaat.⁴⁸ De aanvraag werd bij het stadsbestuur ingediend door Jos Van Ravestijn.
- In 1909 werd er door Adèle Deschamps, overste van de Arme Clarissen-Coletienen, een bouwaanvraag ingediend om in de kloostergevel aan de Draaiboomstraat een keldervenster met uitsprong in de stoep te mogen plaatsen ten einde het 'binnendoen van steenkolen te vergemakkelijken'.⁴⁹
- Toen de zusters in 1883 in de Draaiboomstraat kwamen wonen, was dit nog een betrekkelijk rustige straat. Het klooster was omsloten met een muur, maar sinds de bouw van appartementen kregen de bewoners op de hogere verdieping inkijk in het hof van de slotzusters en dat is tegen de regels.⁵⁰ Hierdoor moesten de zusters hun muren steeds maar hoger optrekken. Er zijn dan ook verschillende 'bouwlagen' in de muren herkenbaar.
- In 1935 werd het klooster opnieuw vergroot, door aankoop van een deel van de tabaksfabriek Neeskens en van het huis Van Ballaer in de Kwakkelstraat. De architect S. Van Heyning bouwde aan de Westzijde van het klooster nieuwe cellen en werkplaatsen o.m. een wasserij, strijkerij en hostiebakkerij. De werken werden uitgevoerd door de aannemers Jos & Gerard Van de Meyning uit Turnhout.⁵¹

Figuur 35: Ontwerp voor de uitbreiding van het klooster in 1935, AC

⁴⁸ AC, dossier oud kloostergebouw

⁴⁹ Stadsarchief Turnhout, Archief en Musea 388

⁵⁰ Stadsarchief Turnhout, Heerman 553, krantenartikel 29/04/1970

⁵¹ DE KOK 1975, p. 14, Stadsarchief Turnhout, Archief en Musea 388

- Vanaf 1951 worden er verschillende herstellingen in het complex uitgevoerd, o.a. daken moesten hernieuwd worden, het klooster moest aangepast worden aan de huidige levenswijze, waarschijnlijk werden ook enkel gevelopeningen aangepast, in het koor enkele muren geschilderd en moest de hofmuur nogmaals verhoogd worden.⁵²
- In 1966 dacht men aan de verbouwing van de kerk en de sacristie. Echter was de geestelijke overheid en de architecten C. Vanhout en P. Schellekens van mening dat het wegens de hoge en veelvuldige wederkerende onkosten beter was een nieuw klooster te bouwen.⁵³ Dit plan kreeg vaste vorm toen de zusters grond van de familie Savelkoel-Vos hadden gekregen op de Heizijde.⁵⁴ Vanhout en Schellekens ontwierpen een nieuw kloostercomplex.
- In 1970 verhuisden de zusters naar een nieuwbouw aan de rand van de stad. Een modern, sober gebouw in een oase van groen waar de slotzusters optimaal hun contemplatief Franciscaans leven kunnen beleven.⁵⁵

Figuur 36: Zicht op het klooster op Heizijde, www.google.be

- Het voormalig klooster in het centrum werd in 1971 door de stad opgekocht die er een jeugdcentrum de Wollewei in oprichtte.⁵⁶ Het complex werd gerenoveerd o.l.v. J. Croenen met aanpassing van het interieur. De kapel werd eigendom van de kerkfabriek van Sint-Pieter.⁵⁷
- In 2012 werd het torentje en klokkenstoel van de Sint-Antoniuskapel gerestaureerd. Recent werden ook andere werken uitgevoerd zoals het plaatsen van nieuwe zinken daken op de zijbeuken en de glasramen van de zijbeuken en het roosraam in de voorgevel werden door Renotec al gerestaureerd en voorzien van voorzetbeglazing.

⁵² DE KOK

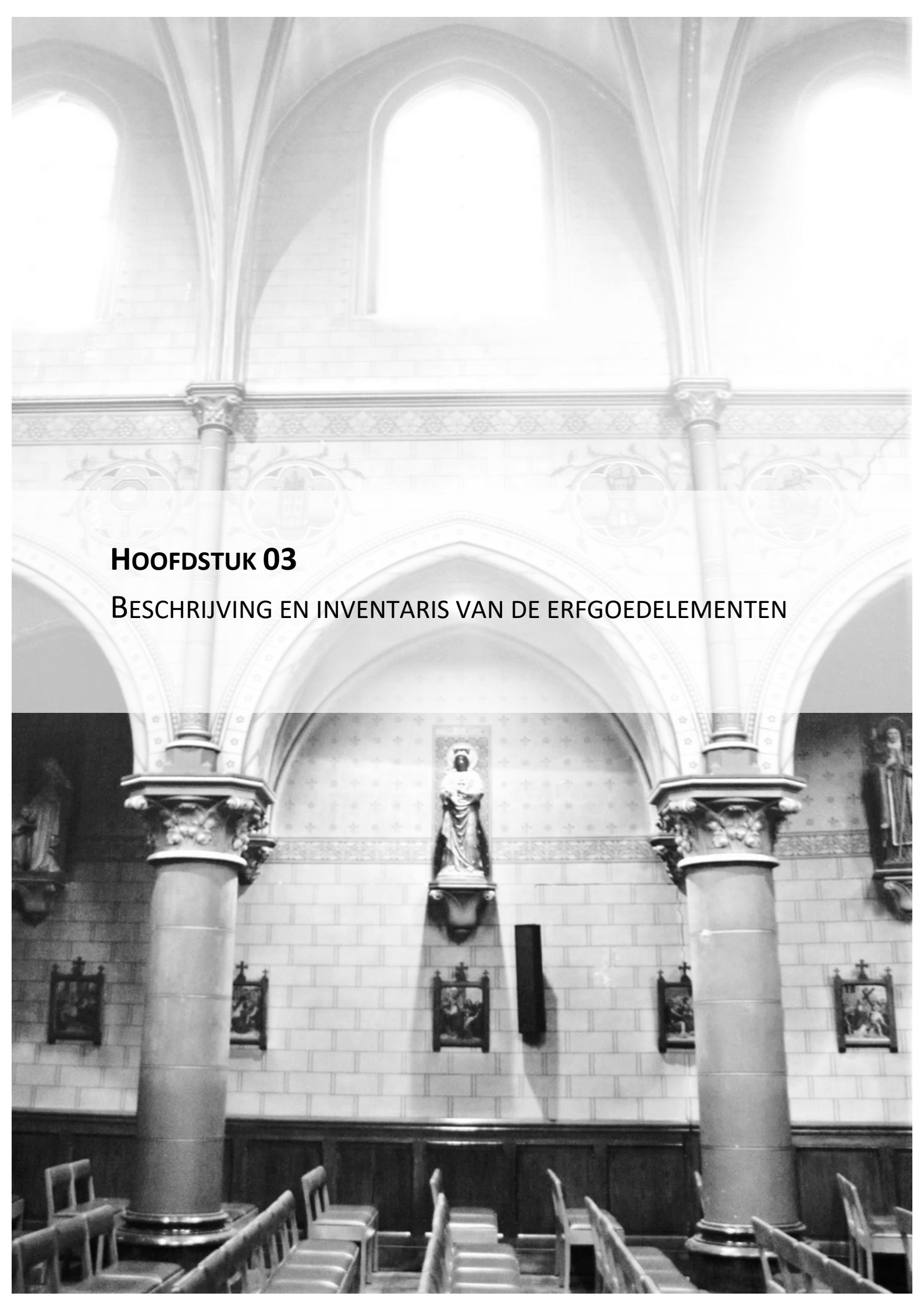
⁵³ DE KOK, p. 14

⁵⁴ Stadsarchief Turnhout, Heerman 553, krantenartikel 29/04/1970

⁵⁵ <http://www.clarissen.be/page/zusters-clarissen-turnhout> (geraadpleegd op 16/11/2018)

⁵⁶ ROGGEN 1997, p. 86

⁵⁷ Archief AOE, Dossier Sint-Antoniuskerk, Turnhout

HOOFDSTUK 03

BESCHRIJVING EN INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

HOOFDSTUK 03 BESCHRIJVING EN INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

In dit hoofdstuk komt de beschrijving, de inventarisatie van de erfgoedelementen en de diagnose van de schade zowel het exterieur, interieur als de cultuurgoederen van de Sint-Antoniuskapel aan bod. Het schadebeeld is opgebouwd op basis van het verslag van Monumentenwacht exterieur (2015) en interieur (2011).

03.01 EXTERIEUR

03.01.01 GEVELS

Beschrijving

De Sint-Antoniuskerk is gebouwd als een halfopen bebouwing. De bakstenen voorgevel met toegang tot de kapel is aan de straatzijde, o.a. de Otterstraat, gelegen. De rechtergevel bestaat enkel uit de uitstekende middenbeuk met glas-in-loodramen. De linkergevel bestaat uit de gang naar de sacristie, een stuk van de zijbeuk en de middenbeuk met de glas-in-loodramen. De gevel van de gang naar de sacristie is afgewerkt met een cementbepleistering. Naast deze gang is er een open ruimte die met een metalen hek vanuit de Otterstraat toegankelijk is. De rest van de gevels bestaat uit baksteen. De achtergevel gaat deels op in het kloostercomplex.

De bakstenen voorgevel met knipvoegen heeft een arduinen plint. In de gevel is zandsteen verwerkt in het lijstwerk, venster- en deuromlijsting, vensterdorpels, en beelden. In het midden van de puntgevel domineert een blind rondboogveld afgezet met geprofileerde lijst op de consoles. Centraal in het veld is een roosvenster met maaswerk o.m. centrale vierpas in geprofileerde omlijsting. In de punt van de puntgevel is er een klein spitsboogvenster.

De toegang tot de kapel gebeurt via een schouderbogige houten vleugel deur met versierde makelaar en beslag, die geflankeerd is door Korintische zuiltjes. Het geheel is bekroond door een spitsbogige timpaan met een *handerol* en Christussymbool. De inkom is verder ook geflankeerd door spitsboognissen met wimberg en kruisbloem, waarin de beelden van de H. Antonius van Padua en H. Clara staan.

De zijgevels hebben een fries van baksteenlijsten. Ter hoogte van de middenbeuk is de gevel geritmeerd door lisenen alternerend met spitsbogige glas-in-loodramen.⁵⁸

Diagnose

- De voorgevel is vuil en toont watersporen.
- Verschillende lood- en zink aansluitingen zijn verweerd, dun of losgekomen.
- Het baksteenmetselwerk is nog in orde. Het voegwerk en de knipvoegen aan de straatgevels zijn verweerd maar nog functioneel. Het steenwerk vertoont oude zettingsscheuren
- Aan de andere gevels is op sommige plaatsten het voegwerk uitgespoeld. Een aantal stenen onder de goot ontbreken.
- Het steenwerk scheurt onder het schouderstuk in. Enkel stenen zitten al los, momenteel nog zonder gevaar voor passanten.

⁵⁸ Archief AOE, Sint-Antoniuskapel, Turnhout.

- De blauwe en witte natuursteen zijn verweerd. Het voegwerk van verschillende lijsten, raamdorpels en van de plint is uitgespoeld. Aan de lijst van de binnenplaats heeft dit een sterke vochtindringing tot gevolg.
- De diefijzers en muurankers zijn roestig met aan de vleugel beginnende scheurvorming in de dagkant tot gevolg.
- De dekstenen (beton en natuursteen) en bijhorend voegwerk zijn plaatselijk verweerd of los. Aan de noordelijke kop ontbreekt een deksteen met vochtindringing tot gevolg.
- De beplanking en de tussenregels van de deur, die een toegang biedt tot de binnenplaats, zijn sterk ingerot.
- De twee beelden naast de inkom hebben verder onderzoek nodig. Het voegwerk van de baldakijnen is uitgespoeld, voorlopig zonder nadelige gevolgen. Het oostelijke topstuk staat los, maar kan voorlopig niet vallen. Het voegwerk van de schoorstenen is plaatselijk uitgespoeld. Verder is ook de ijzeren draagstructuur sterk roestig maar nog voldoende stevig. De vezelcementen pijp is sterk verweerd en poreus. Ze bevat mogelijk asbest.
- Een deel van de achtergevel (op de overgang kapel-klooster) is bekleed met verweerde vezelcementleien. Ze bevatten mogelijk asbest.

Figuur 37: Detail voorgevel, ARAT 2018

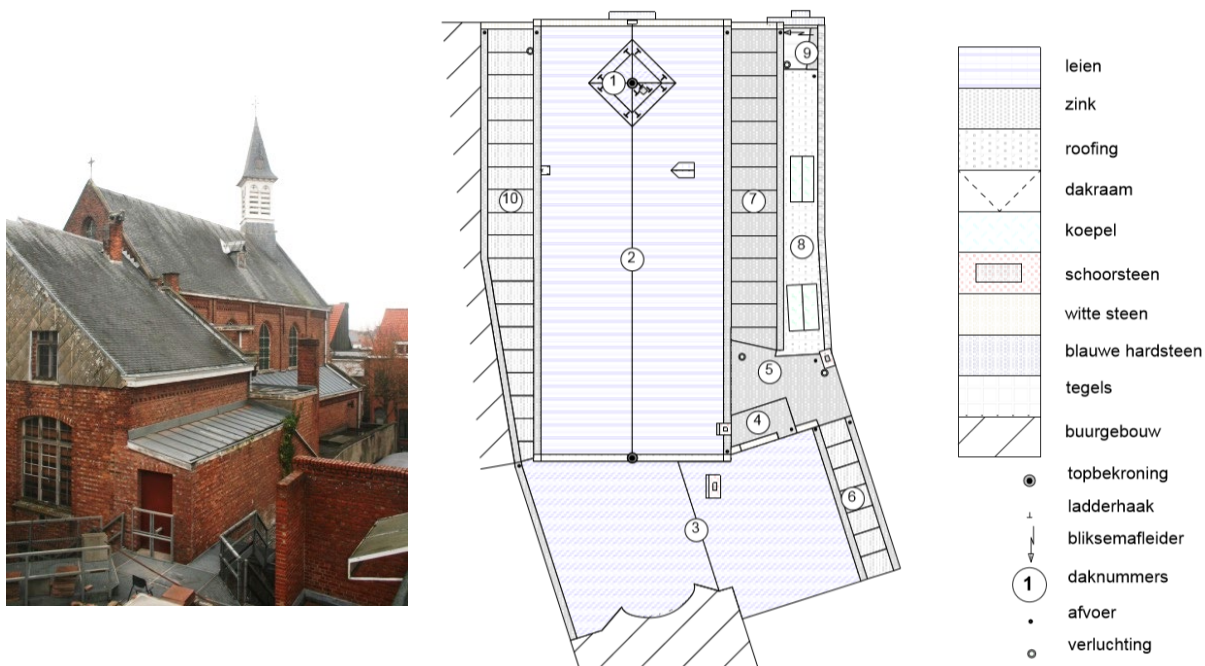
Figuur 38: Zicht op inkomportaal en nissen met terracottabeelden, ARAT 2018

Figuur 39: Zicht op de puntgevel, ARAT 2018

Beschrijving

De middenbeuk heeft een leien zadeldak met een dakkapel en overhoeks geplaatst houten klokkentorentje onder een ingesnoerde spits. Ook het klokkentorentje heeft een leiendak. Ter hoogte van de middenbeuk met stenen smeedijzeren geveltopkruis. De zijbeuken hebben een zinken lessenaarsdak. Het dak van de gang naar de sacristie heeft twee lichtkoepels en is voor de rest afgewerkt met roofing.

Figuur 40: Zicht op de daken van de kapel, ARAT 2018

Figuur 41: Overzicht dakbekleding, inspectierapport Monumentenwacht

Diagnose

- De leien van de zadeldaken zijn beschadigd met vochtindringing tot gevolg.
- De genagelde natuurleien van de toren zijn verweerd, schilferen aan de achterzijde een weinig af en zijn licht poreus geworden. Plaatselijk zijn er hoekjes weggevallen. Op sommige plaatsen zijn er lekken in de goot, waardoor er vochtinfiltratie is.
- Om werken uit te voeren aan daken en goten ontbreken er op sommige plaatsen voldoende Europees genormeerd ladderhaken EN 517 en Europees genormeerde ankerpunten EN 795.
- Op enkele plaatsen wordt het zink opgedrukt door nagels. Ten gevolge van elektrolyse tussen verschillende metalen zullen er gaatjes ontstaan in het zink.
- De leislagen van de roofing zijn licht weggespoeld. Enkele naden hechten minder goed maar sluiten nog waterdicht aan. Aan de noordzijde blijft er water staan waardoor het dak plaatselijk gemakkelijk vervuilt.
- Het noklood is op een aantal plaatsen ingescheurd of vertoont perforaties. Het ingevlochten lood in de leibedekking is verweerd maar sluit nog waterdicht aan met de windveren.
- De zinken afdekloketten en -slabben zijn zeer sterk verweerd en dun.
- De dakkapel is in slechte staat: de nokbeugels zijn sterk roestig en dun. De achterste beugel is een weinig opgedrukt. Het schilderwerk is sterk verschaald en bladdert af. Het houtwerk is hierdoor verweerd; de waterdorpel van de deur ontbreekt. Het luik is een weinig uitgezakt waardoor het klemt.
- De glasplaten van de lichtkoepels tonen plaatselijk barsten en sluiten niet optimaal aan met de dakopstand.

- Het ijzeren dakraam is sterk roestig. De dakaansluitingen zijn sterk verweerd en dun, maar nog functioneel. De beglazing is beschadigd en het sluitwerk ontbreekt.
- Het kruis is plaatselijk roestig. De bitumentape in aansluiting met de loden muts voldoet maar is weinig duurzaam.
- Het kruis is sterk roestig.
- Het witte natuurstenen kruis is nog goed verankerd, maar toont beginnende roestvorming.
- Sommige goten wateren minder goed af. Ook op sommige plaatsen is het zink erg verweerd. Niet alle koppen van de bakgoten sluiten nog optimaal aan. De eerste lekken werden door monumentenwacht tijdens de laatste inspectie (2015) met een coating gedicht.
- De beugels van de pvc-afvoer zijn doorgaans roestig.
- De houten klokkenstoel is in orde, maar het ijzerwerk is roestig en dun. De klok lijkt licht gebarsten aan de zijkant.
- Het houtwerk van de kroonlijsten is verweerd. Het schilderwerk is op verschillende plaatsen afgebladderd.

Figuur 42: Schadebeeld van de leienbedaking, Inspectie verslag Monumentenwacht 2015

Beschrijving

Een houten spiltrap leidt naar de zolder. De originele dakstructuur in machinaal gesneden naaldhout is opgebouwd als een eenvoudig spantenkap met een torenschacht. De telmerken zijn nog aanwezig. Onder de loopbrug is de houtenconstructie van de gewelven duidelijk zichtbaar.

Diagnose

- Het houtwerk is structureel nog in orde.
- De torenschacht vertoont lichte oude aantastingen van houtborende insecten. Het houtwerk onder het torenluik is oppervlakkig ingerot. De roestige ijzeren verankering van de torenspits is bevestigd in het gebarsten houtwerk van de stijlen, momenteel zonder nadelige gevolgen.
- Voornamelijk een aantal kepers zijn aangetast door actieve huisboktor.
- De noordelijke muuroplegging van de strijk balk van zolder en één van de westelijke gordingen in zolder is gedeeltelijk weggevreten, maar nog voldoende stevig.
- De zolders zijn niet voorzien van verluchting wat bij vochtindringing sneller tot problemen kan leiden.
- Er is op de zolders geen basisverlichting aanwezig.
- Lichte schade aan houten gewelfconstructie.

Figuur 43: Zolder/dakconstructie, ARAT 2018

Figuur 44: Zicht op torenschacht, ARAT 20018

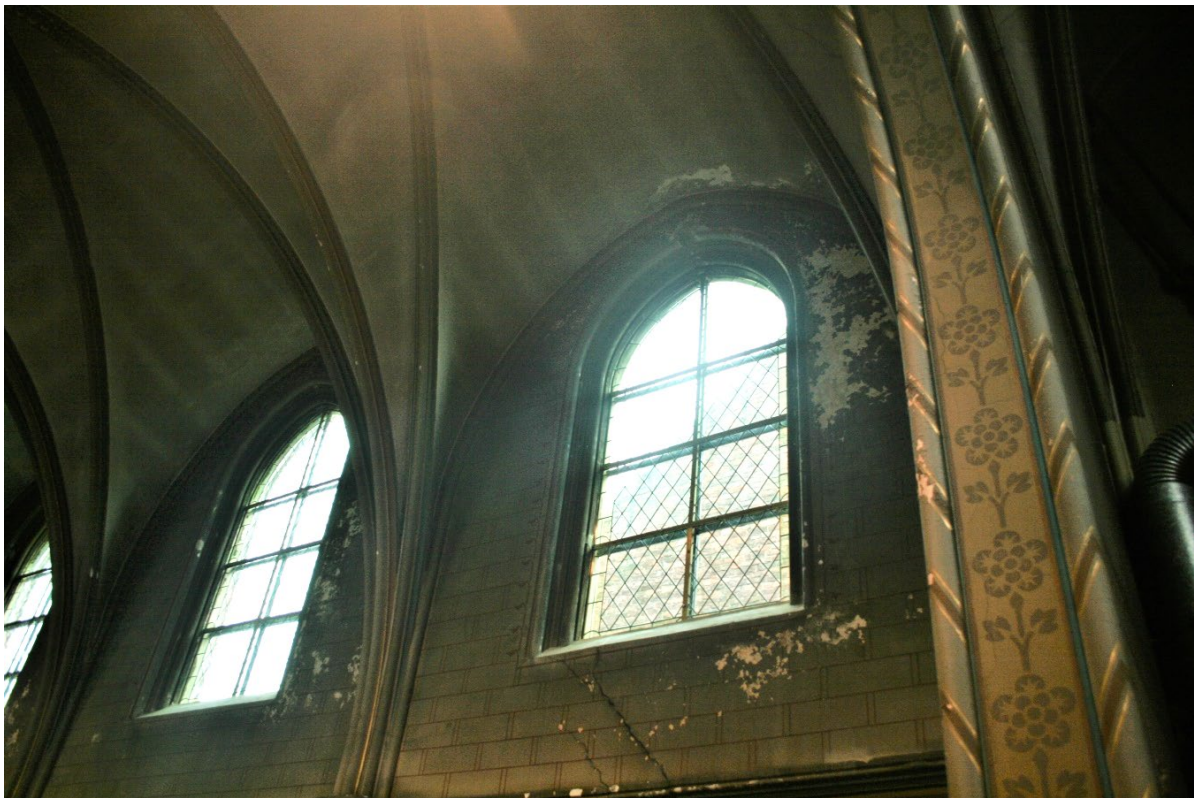
Figuur 45: Zicht op constructie gewelf, ARAT 2018

Beschrijving

De eenvoudig wit met licht groene glasramen zijn in ruitmotief zowel in de rozet ter hoogte van het doksaal als de vensters in de beuk en de twee spitsboogramen in de voorgevel. De glas-in-loodpanelen van enkele verluchttingsramen zijn vervangen door blank glas.

Schade

- De ijzeren raambruggen en bindroedes zijn roestig.
- De stopverfaanwerking met de glaspanelen en de raambruggen valt hier en daar weg waardoor er vochtindringing mogelijk is.
- Het glas is plaatselijk beschadigd; enkele panelen staan bol. De ijzeren kaders zijn sterk roestig. Het glas is over het algemeen vervuild. De mortelaanwerking met de dagkant scheurt licht in en is hier en daar weggevallen. Enkele glaasjes zijn losgescheurd uit het loodnet.
- Het schilderwerk van verschillende ramen is totaal verschaald.
- De meeste ramen zijn onderaan ingerot.

Figuur 46: Glas-in-loodramen van de middenbeuk, ARAT 2018

03.03 INTERIEUR

03.03.01 SINT-ANTONIUSKAPEL ALGEMEEN

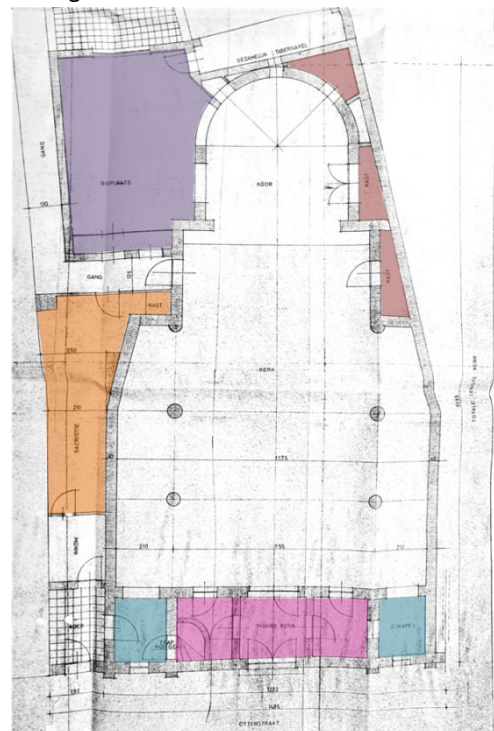
Beschrijving

Het interieur van de Sint-Antoniuskerk is een bepleisterd en polychroom beschilderd interieur. De ruimte wordt betreden via een inkomportaal met enerzijds in het verlengde een dubbele vleugeldeur en anderzijds aan beide zijden een deur die toegang geeft aan een 'tochtportaal'. Links en recht van de inkomruimte zijn kleine vierkante kapellen. De middenbeuk heeft een spitsboogarcade op Korintische zuilen met octogonale zwart bascèle sokkel. De overwelling van de zijbeuken en koor is op basis van een kruisribgewelf met sleutel. De gewelven zijn bepleisterd en beschilderd. Midden- en zijbeuken zijn onderling van elkaar gescheiden door gordelbogen op schalken of consoles. De koorabsis is door radiaal geplaatste ribben verdeeld in drie segmenten. Er ligt een effen bascèle vloer in het schip. In het koor is de vloer wit- en zwart geruit. Het doksaal heeft een houten balustrade in segmentboognis afgesloten met gedrukte spitsboog.

Er zijn getoogde naalddhouten deuren en kastdeuren onder een blind spitsboogveld in het koor. De biechtstoel is ingewerkt in de kastruimte naast het koor. Het rechthoekig getralied venstertje bovenaan links in het koor gaf aan de zieken de mogelijkheid de kerkdiensten bij te wonen waaruit de ziekenkamer boven de bidplaats. De pitch pine lambriseringen in de zijbeuken zijn gevernist.

Het interieur is een neogotisch ensemble van gepolychromeerde, plaasteren beelden, op roodkoper geschilderde kruiswegstaties, meubilair, samengaand met de kleurrijke schilderijen op wanden en gewelven, aan de hand van de ateliers Bressers en Blanchaert uit Gent. Verder zijn er eenvoudige neogotische altaren van geschilderd hout; tabernakel met expositietroon.

Verder is er ook een aparte bidruimte voor de zusters. Deze was afgescheiden door een houten traliewerk en een gang die toegang biedt aan de sacristie en klooster.

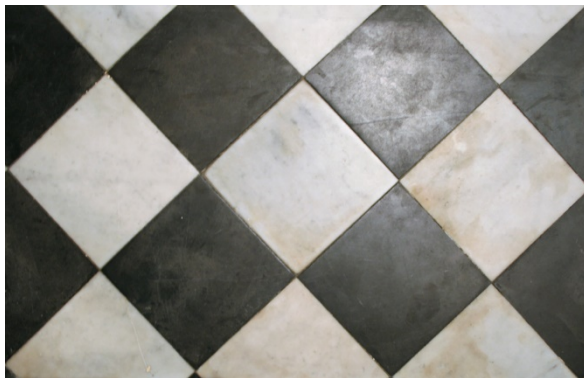

Figuur 47: Grondplan van de kerk met aanduiding van de verschillende ruimten naast de gebedsruimte, namelijk het **inkomportaal**, de **twee kleine kapelletjes**, de **ingebouwde kasten**, de **voormalige bidruimte van de Clarissen** en **gang naar het klooster met sacristie**.

Schade

- Er zijn zettingsscheuren in het pleisterwerk zichtbaar
- Verspreid komen er in de gewelfribben sterke aantastingen van huisboktor voor. Op enkele plaatsen zijn er vochtsporen zichtbaar, ten gevolge van oude en recente lekken. Het schilderwerk is veelal vervuild. Het schilderwerk van de gepleisterde gewelven van de inkompartij bladdert af. Het gewelf, zichtbaar in de zolder, is plaatselijk beschadigd.
- De gewelven zijn vuil en vertonen een sterke aftekening van de achterliggende lattenstructuur (door thermoforese). Verspreid zijn er vochtvlekken gecombineerd met afschilfering.

- Doorheen de schilderingen op de muren aan de oostelijke kant bovenaan in het schip en in de oostelijke zijbeuk zitten verspreid grote, diepe diagonale scheuren. In de zijbeuk zit ook één verticale scheur omlaag vanaf een console waarop de gewelfribben uitkomen
- De vloertegels tonen afschilfering die verspreid in mindere of meerdere mate tot materiaalverlies leidt. Ter hoogte van de deuren zijn er sleepsporen ontstaan in de vloer.
- De witte tegels vertonen enige interne vlekvorming (oranje bruine vlekken door onzuiverheden in de steen) maar zijn verder stabiel.
- De verwarmingsinstallatie aan het doksaal is uitermate storend.

Figuur 48 a en b: Bascèle vloer met in het koor in ruitmotief met witte marmer gelegd, ARAT 2018

Figuur 49 a en b: Binnendeuren met decoratief sluitwerk, ARAT 2018

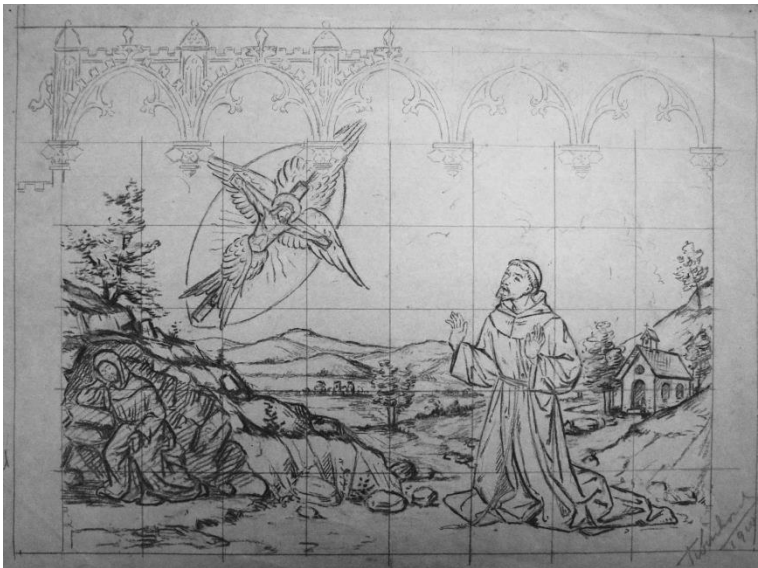
Figuur 50: Rechts boven: Zicht op scheuren onder de vensteropening, ARAT 2018

Figuur 51: Rechts onder: Zicht op de huidige verwarmingsinstallatie, ARAT 2018

Beschrijving

In het Kadoc-archief zijn de doorstuiptekeningen voor de aankleding van de absis en de ontwerptekening van de voorstelling van Sint-Franciscus bewaard.

- De doorstuiptekeningen, afgeleid van het werkwoord "doorstuiven", is een type werktekening op uitvoeringsgrootte, bestaande uit een door perforatielijnen in papier aangebrachte tekening, die met houtskoolstof doorgestoven wordt zodat de hoofdlijnen van het ontwerp overgebracht worden op een onderliggende drager (muur, linnen, paneel...) als basis voor een schildering, borduurwerk enz.⁵⁹ Er zijn vier levensgrote doorstuiptekeningen bewaard die Onze-Lieve-Vrouw, Christus Koning, Heilige Coletta en Heilige Clara voorstellen. Het is duidelijk dat deze tekeningen gebruikt werden voor het uitwerken en afwerking van de muurschildering in de absis.
- De ontwerptekening van de voorstelling van Sint-Franciscus is ook in het Kadoc bewaard en toont aan dat deze tekeningen op basis van het rasterpatroon helemaal werd gekopieerd op de muur.⁶⁰

Figuur 52: Voorstelling Sint-Franciscus, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 53: Christus Koning, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 54: Heilige Clara, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 55: Heilige Coletta, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

Figuur 56: Onze-Lieve-Vrouw, KADOC, Archief Bressers-Blanchaert

⁵⁹ <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/90.pdf>

⁶⁰ <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/90.pdf>

Tot en met de verhuis van de Clarissen-Coletinen naar hun nieuw klooster op Heizijde, hebben zij ook de verschillende sjablonen (uitgesneden vorm) waarvan men eenzelfde ontwerp meermaals identiek kan uitvoeren) bewaard die gebruikt werden voor de repetitieve decoratie op de muren, ribben en zuilen.

Algemeen kan gesteld worden dat de decoratie van de Sint-Antoniuskapel door het atelier Bressers als volgt werd opgevat.

De **basisdecoratie** van de hele ruimte is:

- een natuursteenmotief met een beige achtergrond en rode strepen als schijnvoeg;
- een band/fries met acanthusblad;
- eenvoudige sjablonen met bloemmotief, zoals lelie en viooltje (?);
- decoratieve banden, florale elementen en streepmotieven de architecturale elementen op ribben, spitsbogen, zuilen, ...;
- beige-crème, bruin, rood-bordeaux, donker groen en goud zijn de terugkerende decoratieve kleuren.

Andere decoratieve muurschilderingen zijn terug te vinden in het **schip**, boven de spitsbogen. Hier werden verschillende cirkelvormige schilderijen met wereldlijke (macht) voorstellingen (toren, schip, burcht, kasteel, toegangspoort, huis, fontein, kelk, schrijn ...) en twee florale voorstellingen (waarschijnlijk een lelie met doornenkrans en een viooltje).

De **muren tussen het schip en het koor** werden in twee registers opgedeeld.

- Onderaan: Groene achtergrond met de initialen 'SF' van Sint-Franciscus of 'SA' van Sint-Antonius en het hoofdsymbool van het Christendom, namelijk het Heilig Kruis met twee open menselijke handen, waarvan een met een blote arm en de andere met een bruine mouw, mogelijk verwijzend dit naar Sint-Franciscus.
- Middelste: De grote figuratieve taferelen zijn geschilderd op doek en vervolgens verlijmd op de muren. De doeken zijn aan de randen vastgenageld
 - o 'Sint-Franciscus ontvangt de stigmata'⁶¹ met bijhorende spreuk 'Gij druktet O Heer de lijdenswonderen in Franciscus lichaam (Brevier⁶²)' afgewerkt in de vorm van een neogotische trompe-l'oeil.
 - o 'Sint-Antonius met Christuskind in eigen kamer'⁶³ met spreuk 'Mijn beminde vond ik, ik zal hem vasthouden niet loslaten (Gezangen III 4)'
- Bovenaan: een natuursteenmotief met een beige achtergrond en rode strepen als schijnvoeg.

Achter de heilige beelden in de **zijbeuken** werd een kader/achtergrond gecreëerd dat werd ingevuld met een floraal motief en met bovenaan de naam van de heilige die wordt voorgesteld.

⁶¹ De muurschildering beeldt een gebeurtenis uit het leven van de heilige Franciscus van Assisi uit. In 1224, twee jaar voor zijn dood, trok hij zich in eenzaamheid terug in La Verna in Casentino op de berg Penna, hij was toen al ziek. De plaats was in 1213 aan Franciscus geschonken door graaf Orlando Cattani van Chiusi della Verna. De franciscanen bouwden er een kleine kluis. Tijdens een gebedsmeditatie van Franciscus verscheen hem een engel met zes vleugels, die gekruisigd was zoals Christus. Franciscus werd enorm bewogen door medelijden. Hij brak zich het hoofd over de mening van dit visioen en kreeg toen zelf de wonden van Christus aan handen en voeten en in zijn zijde. Het is dit verhaal, naar de tekst van de hagiografie van Thomas van Celano (ca. 1200-1260), dat op beide werken wordt afgebeeld. Franciscus wordt op de schilderijen vergezeld door een van zijn vertrouwelingen, broeder Leo. Het meeste bekende schilderij met dit onderwerp is van Jan Van Eyck (ca.1430), [https://nl.wikipedia.org/wiki/Franciscus_van_Assisi_ontvangt_de_stigmata_\(Van_Eyck\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Franciscus_van_Assisi_ontvangt_de_stigmata_(Van_Eyck)) (geraadpleegd op 08/01/2020)

⁶² Een breviër of breviarium (van het Latijn brevis, kort) is het boek dat de gebeden bevat die een geestelijke van de Katholieke Kerk dagelijks moet bidden. Ook de Anglicaanse Kerk en de Lutheraanse gebruiken hun eigen breviër. Het breviër van de Katholieke Kerk werd Breviarium Romanum genoemd tot aan de hervormingen van het Tweede Vaticaans Concilie. Sederdien spreekt men niet meer van breviër maar van de 'liturgie van de gebedstijden' of de Liturgia Horarum, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Brevier>, (geraadpleegd op 08/01/2020)

⁶³ Antonius wordt afgebeeld in bruine franciscaner pij; met lelie (maagdelijkheid) en een boek waarop het Christuskind zit. Het verhaal zegt namelijk dat hij, toen hij al ernstig verzwakt was, zich had laten overhalen om zich op het landgoed van een bevriende graaf, Tiso, te laten verzorgen. Op een avond zag Tiso door de kieren van Antonius' kamertje een zeer fel licht schijnen. Vrezend dat er brand was, gooide hij de deur open. Daar zag hij tot zijn verbijstering Antonius staan met een stralend kind op zijn arm. Van dat kind kwam het felle licht af. Toen even later alles weer gewoon was, vroeg Antonius aan zijn vriend hier nooit met iemand over te praten. Dat beloofde Tiso, maar achtte zich van die belofte ontslagen na Antonius' dood. <http://www.heiligen.net/heiligen/06/13/06-13-1231-antonius.php>, (geraadpleegd op 08/01/2020)

Het **koor** is decoratief ingedeeld in drie registers

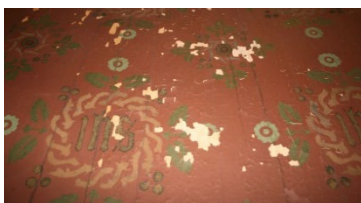
- Onderaan: bordeauxrode afwerking met IHS⁶⁴ in een florale krans
- Middelste: band met wandelende musicerende engelen met instrumenten zoals: viool, tamboerijn, fluit, luit en ook een kaars

In dit register staat er boven de deuropeningen de tekst:

- o Links: Ecce tabernaculum dei cum hominibus et habitatbit eum eis. Apo xxi 3 (Zie hier Gods woning onder de mensen en hij zal bij hen wonen)
 - o Rechts: Loquar ad dominum meum cum sim pulvis et cinis. Gen XVIII 27 (Mag ik tot mijn Heer spreken ofschoon ik maar stof en as ben.)
 - Bovenaan: Beige achtergrond met sjabloondecoratie met bloemmotief en IHS en de afbeelding van Onze-Lieve-Vrouw, Heilige Coleta, Heilige Clara en Christus Koning met doornenkrans en drie nagels. In het midden staat het Heilig Lam Gods met aan weersijden aanbiddende engelen. Helemaal bovenaan staat de tekst 'Dei qui tollis peccata agnus mundi'.
- De grote figuratieve taferelen zijn geschilderd op doek en vervolgens verlijmd op de muren. De doeken zijn aan de randen vastgenageld
- Op de rondboog van het koor: staat de tekst: Venite exulemus domino praecupemus paciem eius in confessione et in psalmis jubilemus, PS LXXXIV, V1.2 (Komt, laten wij jubelen voor de Heer, laten wij hem naderen met een loflied, hem toejuichen met gezang)

Het is onduidelijk welke muurdecoratie in de **kapelletjes** en het **doksaal** aanwezig was. Momenteel is heel de ruimte in een lichte kleur geschilderd. Dit was oorspronkelijk niet de bedoeling. Verder materiaaltechnisch kleuronderzoek moet uitmaken wat de originele muurafwerking hier was.

Er is duidelijk een stilistisch verschil tussen de schilderijen in het koor en de muurschildering van Sint-Antonius en Sint-Franciscus. In het atelier waren er verschillende schilders/kunstenaars die gespecialiseerd zijn in ofwel figuratief ofwel decoratief schilderen.

Figuur 57: Boven links: Zicht op de sjabloonafwerking van het koor, ARAT 2018

Figuur 58: Boven links: Zicht op een andere sjabloonafwerking van het koor, ARAT 2018

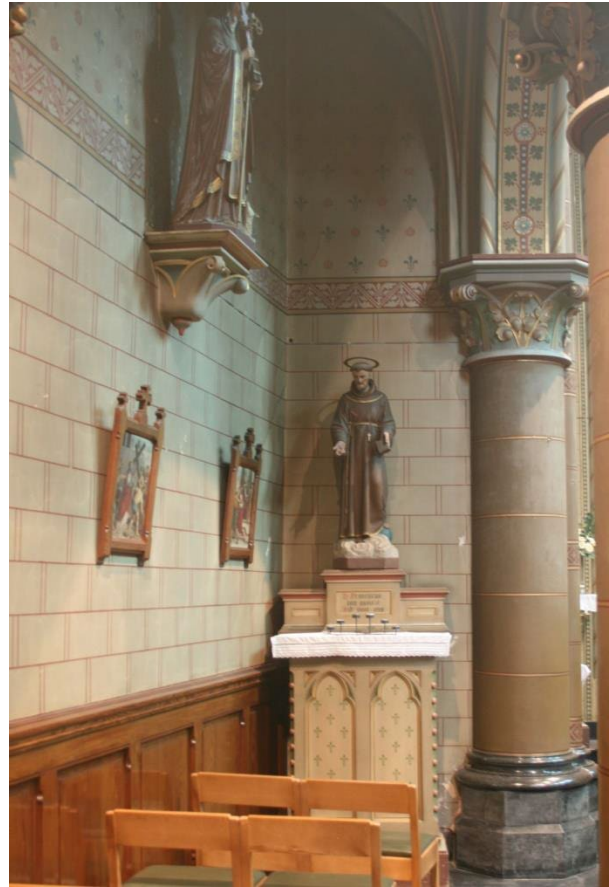
Figuur 59: Midden: Afwerking op de rondboog van het koor, ARAT 2018

Figuur 60: Rechts: Detail van muur en zuil afwerking in de ruimte tussen koor en schip, ARAT 2018

⁶⁴ HS is een monogram dat geregeld gebruikt wordt op katholieke voorwerpen. Dit monogram kwam op in de hoge middeleeuwen. IHS vindt men bijvoorbeeld terug op kerkgevels, biechtstoelen, bidprentjes, kazuïfels en altaardwalen. Het monogram IHS is de weergave van de eerste drie letters van Jezus in Griekse hoofdletters (IHΣΟΥΣ): Iota, Eta en Sigma. Dit wordt ook geschreven als IHC. De hoofdletter S wordt in het Grieks oorspronkelijk als Σ geschreven. In de late oudheid en gedurende de vroege middeleeuwen werd dit geschreven als een C. Vanaf de latere middeleeuwen (circa. 14de eeuw) werd de S gebruikt, steeds als weergave van de sigma (Σ). De H bleef echter H, ook al gaat het eigenlijk om een E. <https://nl.wikipedia.org/wiki/IHS> (geraadpleegd op 08/01/2020).

Figuur 61: Zicht op het koor, ARAT 2018

Figuur 62: Zicht op zijbeuk, ARAT 2018

Ter hoogte van het koor werden de muurschilderingen later overschilderd door een groene verf. Dit was waarschijnlijk om de schade van het opstijgend vocht te verdoezelen.

Schade

- Het polychrome schilderwerk is vervuild en bladdert veelal af ten gevolge van vochtindringing via de gescheurde raamafzaten en ten gevolge van oude en recente lekken in de daken en de goten.
- Het pleisterwerk is op enkele plaatsen ingescheurd samen met het achterliggend steenwerk.
- Over alle muurvlakken doet zich ernstige afschilfering van de verflaag voor tot op een onderliggende monochrome laag. Ter hoogte van de ramen en bij de aansluiting van de gewelven is de schade het grootst.
- In uiteenlopende zones onderaan de muren is de schade te wijten aan de invloed van optrekkend vocht.
- Daarnaast gaat het deels ook om spontaan verfverlies als gevolg van een verminderde hechting met de ondergrond, krimpscheuren en dergelijke meer. De krimpscheuren tekenen zich in sommige muurvlakken (bv. in de westelijke zijbeuk) lichter af in de vervuilde muuropervlakken.
- De muur- en gewelfvlakken van de westelijke zijbeuk zijn bevuild door roetaanslag, vooral vooraan.
- Over de muurvlakken in het koor lopen veel druipsporen. Deze hebben de verf van de gesjabloneerde motieven laten uitlopen.
- De grote figuratieve taferelen links en rechts vóór het koor, evenals de figuratieve voorstellingen in de absis van het koor, zijn geschilderd op doek en vervolgens verlijmd op de muren. Ze zijn in het algemeen in een veel betere staat dan de werkelijke muurschilderingen. De doeken zijn aan de randen vastgenageld. De nageltjes zijn roestig. In de schaduwpartijen van de aangezichten van de engelen zijn door afschilfering kleine lacunes ontstaan. In het tafereel met St.-Franciscus doet zich in de rotspartij

een opvallende degradatie en/of blindslag voor van de schaduw tinten. Hier en daar lopen er ook druipsporen over het doek. In het tafereel met St.-Antonius is op de bruine lijnen die de tekeningen omranden een gelijkaardige degradatie zichtbaar. Verder vertoont de schildering hier en daar krimp scheuren. Deze betekenen geen bedreiging voor de stabiliteit.

*Beschrijving***Sacristie**

In het verlengde van de gang langs de zijbeuk is de sacristie gelegen. Deze smalle ruimte heeft een bepleisterd en beschilderd plafond met twee daklichten in houten constructie. De wand naar de gang heeft een drieledig raam boven de deur. Er staan kasten en een lavabo. De erfgoedwaarde van het interieur van de sacristie is erg gering. Vanuit de sacristie is er een gang naar de kapel.

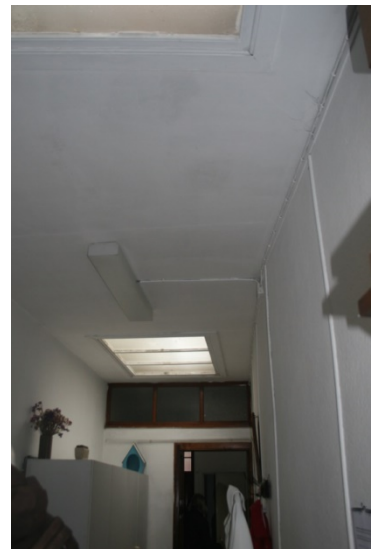
Bidplaats Clarissen

De voormalige bidplaats van de Clarissen is een eenvoudige ruimte met bepleisterde en geschilderde wanden. Oorspronkelijk was de deuropening ingenomen door een houten traliewerk dat de Clarissen van de kerkgangers scheidde. Echter werd later deze getraliede opening verplaatst naar de absis toe. Momenteel staan in deze ruimte verschillende stoelen en een orgel.

Figuur 63: Zicht op de bidplaats, ARAT 2018

Figuur 64: Deuropening naar de bidplaats, ARAT 2018

Figuur 65: Zicht op de deur van sacristie naar de gang, ARAT 2018

Figuur 66: Sacristie met lichtkoepels, ARAT 2018
Schade

- Het pleisterwerk is op enkele plaatsen sterk beschadigd of weggevalen.
- Het schilderwerk is veelal verouderd en bladdert in enkele ruimtes af.
- Enkele plafonds buigen een weinig door.
- Het tegelvloertje op de benedenverdieping is gedeeltelijk beschadigd.
- De plint in de voormalige bidplaats is sterk ingerot door huiszwam.

VM1 | Hoofdaltaar (retabelaltaar)**Ontwerper:** Atelier Bressers-Blanchaert**Datum:** 1910**Materiaal:** Hout, polychromie**Locatie:** Absis**Schade:**

Het altaar staat bovenaan drie treden in een kalksteen. De optrede van de onderste trede is aan de rechtse zijkant op verschillende plaatsen gebroken. De stukken van de gebroken plaat liggen los. Het altaar verkeert in een structureel stabiele toestand. De polychromie is algemeen nog stabiel aangehecht, maar ze vertoont op uiteenlopende plaatsen wel kleine lacunes (hoofdzakelijk stootschade). Hier en daar zitten er kaarsvetvlekken op. De voegen tussen de planken van het centrale element op het altaarblok (kruismotief in een medaillon) staan lichtjes open.

De tabernakelkast is voorzien van een deur (of voorzetplaat) in messing met reliëfvoorstellingen van engeltjes. De vlakke delen zijn gekrast en vertonen lichte corrosie van het oppervlak. Het baldakijn met het beeld van de Gekruisigde Christus is grauw door bevuiling, maar in een stabiele toestand.

VM2 | Noordelijk zijaltaar: Sint-Franciscus van Assisi**Ontwerper:** Atelier Bressers-Blanchaert**Datum:** 1910**Materiaal:** Gips, hout, polychromie**Info:** Op het altaar staat geschreven 'H. Franciscus van Assisi, Bid voor ons'. Het beeld hoort bij de sokkel.**Locatie:** linker zijbeuk**Schade:**

De altaarblokken zijn niet veel meer dan gepolychromeerde houten sokkels. De altaartjes zijn grauw door bevuiling maar verder vrijwel intact. Er zitten verspreid kaarsvetspatten op. Vooral ter hoogte van de plint zijn er lacunes ontstaan in de verflaag. In de polychromie van het beeld zitten hier en daar kleine lacunes, vermoedelijk door stoten. Het beeld is wat stoffig.

VM3 | Zuid zijaltaartje: Sint-Antonius van Padua

Ontwerper: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: 1910

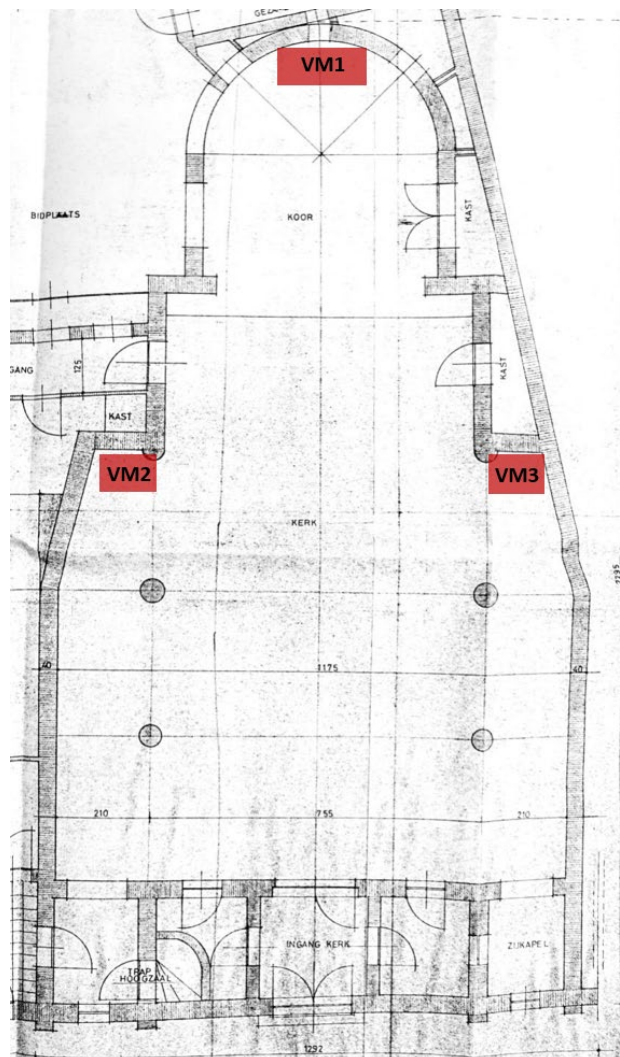
Materiaal: Gips, hout, polychromie

Info: Op het altaar staat geschreven 'H. Antonius van Padua, Bid voor ons'. Het beeld hoort bij de sokkel.

Locatie: Rechter zijbeuk

Schade:

Het gepolychromeerde beeld is sterk bevuild door roetaanslag. De polychromie vertoont vrij grote lacunes tot op de witte onderlaag. De afschilfering zet zich door en is acuut. Het lijkt – alleszins plaatselijk – om schroeischaad te gaan. Wellicht heeft er een kaars te dicht bij het beeld gestaan

Figuur 67: Aanduiding van het vast kerkelijk meubilair op het grondplan, ARAT 2020

K1 | Josepha Coleta klok

Geen afbeelding
beschikbaar

Ontwerper: Marcel Michiels, Sr

Datum: 1887

Materiaal: Brons

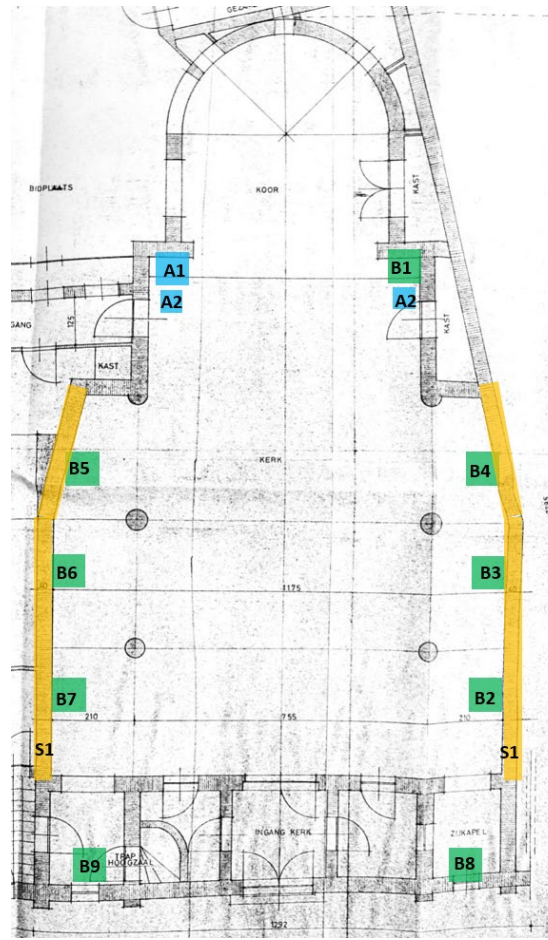
KIK objectnr.: 47882

Schade:

- Ligt gebroken in de klokken toren. (Verslag Monumentenwacht)

03.04 CULTUURGOEDEREN

De cultuurgoederen die in dit hoofdstuk zijn opgelijst, waren al voor de bescherming in de Sint-Antoniuskapel aanwezig. Zij zijn direct gerelateerd aan de bouwgeschiedenis van de kerk en zijn onroerend door ornamentale bestemming, maken deel uit van het Gesamtkunstwerk en ondersteunen de historische en artistieke waarde van de kapel. Voor deze inventaris werd er gekozen om cultuurgoederen te inventariseren volgens type: Beelden (B), Schilderijen (S) en Anderen (A). Voor de identificatie en registratie van het schadebeeld van de objecten werd beroep gedaan op de historische nota, de geraadpleegde bibliografie, en het verslag van de interieurinspectie van Monumentenwacht Vlaanderen.

Figuur 68: Aanduiding van de cultuurgoederen op het grondplan, ARAT 2020

03.04.02 BEELDEN

B1 | Sint-Jozef met Kind met sokkel

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1910

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Info: Beeld staat op bijhorende sokkel

Locatie: Rechter aanzet koor-zijbeuk

Onroerend door ornamentale bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Nog te onderzoeken

B2 | Heilige Theresia met console

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1910

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Info: Console hoort bij het beeld

Locatie: Zuidelijke zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het gepolychromeerde beeld is bevuild door stof, roet en neervallend vuil. In polychromie doet zich enige vlekvorming voor. De gepolychromeerde console is enigszins grauw door bevuiling

B3 | Heilig Hart van Jezus met console

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Info: Console hoort bij het beeld

Locatie: Zuidelijke zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het beeld vertoont geen structurele gebreken. De polychromie is daarentegen in slechte staat. Ze vertoont witte vlekken en heel wat zones met hevige afschilfering. Het beeld staat op een gepolychromeerde console zonder noemenswaardige gebreken.

B4 | Heilige Clara

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: Gips

Info: Console hoort bij het beeld

Locatie: Zuidelijke zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het gepolychromeerde beeld is materieel intact, maar het is sterk bevuild door stof en neervallend pleistergruis. De schade aan het gewelf, vlak boven het beeld, vormt een bedreiging voor verder schade. In de bruine kleur van het gewaad ontstaan witte vlekken. Vooraan in de gepolychromeerde houten console is een krimpseur ontstaan. In de tablet bovenop de console zitten uitvliegopeningen van een vroegere aantasting door de kleine klopkever.

B5 | Heilige Coleta

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Info: Console hoort bij het beeld

Locatie: Noordelijke zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

In de polychromie van het beeld zijn witte vlekken ontstaan (vooral in het gewaad). De vlekvorming is wellicht vochtgerelateerd en eigen aan gips. Het geheel is stoffig en wat grauw door roetbevuiling. Het beeld rust op een gepolychromeerde houten console met beperkte kleine krimpseuren (zonder gevaar).

B6 | Heilig Hart van Maria

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Info: Console hoort bij het beeld

Locatie: Noordelijke zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het gepolychromeerde beeld is in een stabiele toestand. Plaatselijk, t.h.v. een plooi in het gewaad is er een kleine lacune in het gips (stootschade). Het beeld is stoffig. Ook de gepolychromeerde (vermoedelijk gipsen) console vertoont heel plaatselijk (op een knop op de hoek) stootschade

B7 | Sint-Anna leert Maria lezen

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: Gips

Info: Console hoort bij het beeld

Locatie: Noordelijke zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming in kerk aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het gepolychromeerde beeld is bevuild door roet, stof, spinrag en gruis. Verder heeft het geen noemenswaardige gebreken. Het staat op een gepolychromeerde houten console in goede staat.

B8 | O.-L.-Vrouw van Smarten

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Locatie: Kapel aan ingang

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk
- Reeds voor bescherming kerk in aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het gepolychromeerde beeld is sterk bevuild door stof en spinrag. Onderaan in het beeld is er beperkte stootschade. De linkerhand zit door breuken rondom rond enigszins los. Achter het beeld is een overschilderde houten wand met boogvorm gemonteerd. Deze wand is eveneens erg vuil door stof en spinrag. De panelen zijn door het werken van het hout wat losgetrokken uit hun kaders (zonder instabiliteit). Het beeld staat op een naaldhouten kast, beschilderd met een houtimitatie en gevernist. De kast vertoont heel wat gebruiks- en stootschade: lacunes in afwerkklagen, een ontbrekend stuk plint enz. Ze is ook erg vuil.

B9 | Bewening

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1910

Materiaal: Gips, hout, polychromie

Locatie: Kapel aan ingang

Info: De zuil hoort bij het beeld

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk
- Reeds voor bescherming kerk in aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk
- Beelden werden vermeld in het beschermingsdossier

Schade:

Het gepolychromeerde houten altaarblok is sterk bevuild door stof en spinrag. Het vertoont her en der gebruiks- en stootschade. T.h.v. het plintje van de arcade op de predella doet zich wat verfverlies voor. In de zijkanten van het altaar en plaatselijk in de voorzijde komen uitvliegopeningen van de kleine klopper voor. Er zit ook een klein beetje boormeel. Desondanks is de kans groot dat het om sporen van een vroegere insectenaantasting gaat. Zo de aantasting al actief zou zijn, lijkt ze alleszins vrij beperkt.

De achterwand van het altaar (achter de beeldengroep) bestaat uit een beschilderde houten boogvorm. De wand is grijs door bevuiling maar heeft verder geen noemenswaardige gebreken.

De beeldengroep is gepolychromeerd. Hij is sterk bevuild door neervallend gruis en verfschollen en door stof en spinrag. Plaatselijk zitten er breuken in het gips waardoor bv. de rechterduim van Christus lichtjes los zit en er t.h.v. van de voeten wat materiaal is verloren gegaan.

03.04.03

SCHILDERIJEN

S1 | Kruisweg

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: verf op doek op metaal (zink?)

Afmetingen:

Locatie: zijbeuken

Onroerend door ornamentale bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming kerk in aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk

Schade:

De kruiswegstaties zitten in een pitchpine kader in goede staat. Ze zijn geschilderd op doek. De doeken zijn afgesneden aan de randen en op metalen panelen verlijmd. Staties III, IX en XI vertonen beperkte onregelmatigheden in het doek (kleine plooiën en/of lichtjes opgekrulde randen). In geval van statie III heeft dit heel plaatselijk tot wat schade in de verflaag geleid. De verflaag van staties I, IV en VIII vertonen wat opstuwingen die op termijn tot verfverlies kunnen leiden, of sneller in geval van wrijving (bv. bij het ontstoffen). Bij veel van de overige staties komen er krimp-scheuren voor in bepaalde kleurzones (meestal in bruine en rode tinten). De krimp-scheuren houden echter geen bijkomend gevaar in voor de stabiliteit. Bij staties XI, XII, XIII en XIV tekenen de krimp-scheuren zich als witomrande craquelures af. Ze zitten hier vermoedelijk louter in de vernislaag. Bij staties V en X ontstaan plaatselijk witte vlekjes in het schilderijoppervlak, vermoedelijk te wijten aan degradatie (wellicht blindslag) van de vernislaag. Alle hierboven beschreven schadebeelden doen zich voorlopig nog in beperkte mate voor.

A1| Zuil (voor ontbrekende Onze-Lieve-Vrouw)

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: hout, polychromie

Info: Zuil was bedoeld voor het beeld van Onze-Lieve Vrouw, maar nu staat er een beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes.

Locatie: Tussen koor en zijbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming kerk in aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk

Schade:

Nog te onderzoeken

A2| Twee eenvoudige zuilen

Uitvoerder: Atelier Bressers-Blanchaert

Datum: ca. 1900

Materiaal: verf op doek op metaal (zink?)

Info: Zuilen staan voor het twee beelden op zuilen.

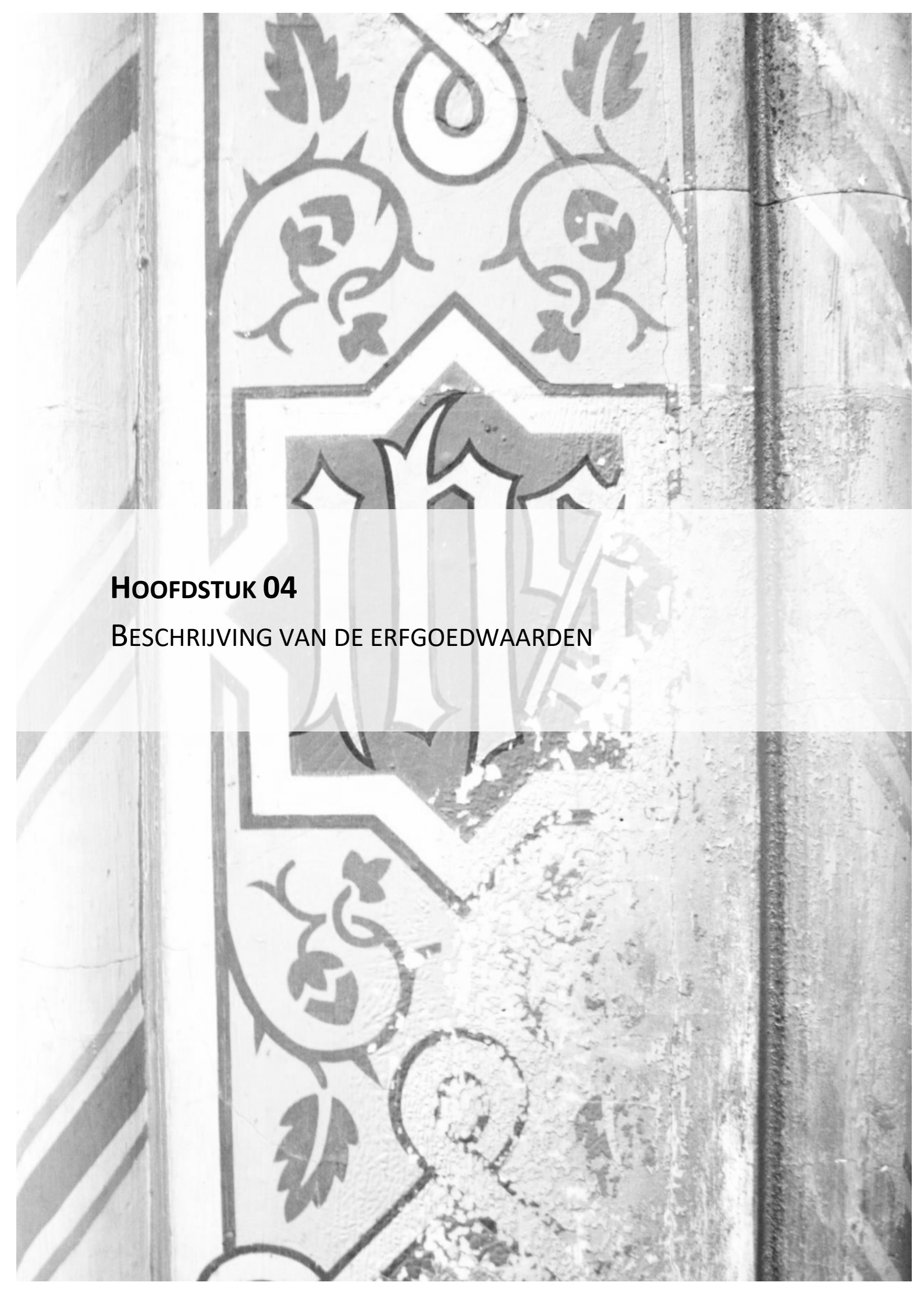
Locatie: tussen koor en zijbeuken

Onroerend door ornamentele bestemming:

- Maakt deel uit van de interieurinrichting als Gesamtkunstwerk ontworpen en uitgevoerd door Bressers-Blanchaert in 1910
- Reeds voor bescherming kerk in aanwezig
- Draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk

Schade:

Nog te onderzoeken

HOOFDSTUK 04

BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

HOOFDSTUK 04 BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

De Sint-Antoniuskapel werd op 9 april 1999 beschermd voor haar artistieke en historische waarde en op 14 maart 2019 vastgesteld als bouwkundig erfgoed (ID: 14618) voor haar historische en architecturale waarde.

De Sint-Antoniuskapel van 1887-1888 naar ontwerp van architect P.J. Taeymans is het originele gebedshuis van het voormalige klooster van de Arme Clarissen-Coletienen aan de Draaiboomstraat. Het is een bescheiden en gaaf bewaard neogotisch gebouw met verwijzingen naar Romaanse en vroeg gotische bouwstijl. De muurdecoratie werd aangebracht in 1910-1911 en uitgevoerd door de ateliers Bressers en Blanchaert. Stilistisch sluit deze aan bij de uiterst gestileerde symbolische strekkingen van de late neogotiek.

04.01 ERFGOEDWAARDEN UIT DE VASTSTELLING

Historische waarde

*'Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens.'*⁶⁵

De historische, meer bepaald architectuurhistorische waarde, wordt in het beschermingsbesluit omschreven als volgt:

De Sint-Antoniuskerk van 1887-1888 n.o.v. architect P.J. Taeymans, is het originele gebedshuis van het voormalige Clarissenklooster aan de Draaiboomstraat; het is een bescheiden en gaaf bewaard neogotisch gebouw met verwijzingen naar de romaanse en vroeg gotische bouwstijl. De stijl van de interieurdecoratie, aangebracht in 1910-1911 door het atelier van Léon Bressers, sluit aan bij de uiterste gestileerde symbolische strekkingen van de late neogotiek.⁶⁶

Artistieke waarde

*'Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden. De artistieke waarde omvat ook het vakmanschap; een bewuste handeling van de mens.'*⁶⁷

De artistieke waarde wordt in het beschermingsbesluit omschreven als volgt:

De decoratie en stoffering van het interieur biedt een homogeen neogotisch ensemble n.o.v. schilder-decorateur Léon Bressers uit Gent, uitgevoerd in 1910-1911; het is van een bijzondere hoge schilderkundige en artistieke kwaliteit en bleef bovendien integraal en vrijwel intact bewaard. Het omvat de volledige beschrijving van alle bouwonderdelen met figuratieve, symbolische en gestileerde motieven, toegepast met meerdere schildertechnieken, aangevuld met polychroom beschilderde heiligenbeelden, kruiswegstaties, meubilair... alles uit dezelfde periode en in dezelfde stijl.

⁶⁵ <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/WAARDEYPES/c/43> (geraadpleegd op 02/08/2018)

⁶⁶ Archief AOE, Dossier Sint-Antoniuskapel

⁶⁷ <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/WAARDEYPES/c/40> (geraadpleegd op 02/08/2018)

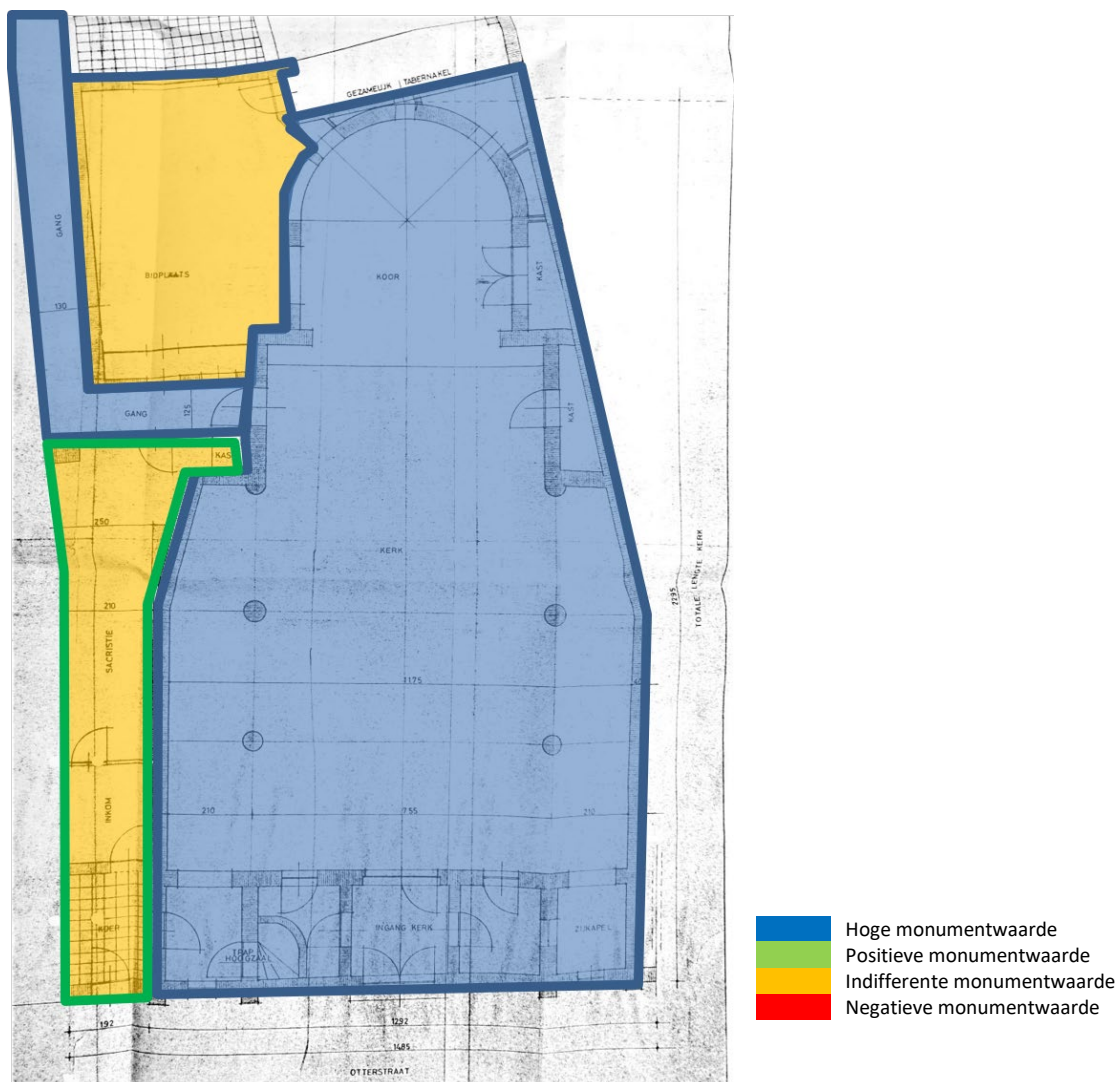
04.02 AANVULLENDE ERFGOEDWAARDE

Architecturale waarde

‘Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst in het verleden. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik.’⁶⁸

De Sint-Antoniuskapel, met de gang naar het voormalig kloostergebouw en de bidruimte van de Clarissen, heeft ook een architecturale waarde aangezien het deel uitmaakt van het Clarissenklooster dat in de 19^e eeuw ontworpen werd door P.J. Taeymans. Het architecturale ontwerp van Taeymans is integraal bewaard en werd door de muurschilderingen van het atelier Bressers letterlijk ‘in de verf gezet’, waardoor het decoratieve aspect van Taeymans meer aandacht kreeg.

Aanduiding van de monumentwaarden op het plan van bestaande toestand

⁶⁸ <https://thesaurus.onroerenderfgoed.be/conceptschemas/WAARDETYPES/c/39> (geraadpleegd op 02/08/2018)

HOOFDSTUK 05
VISIE OP BEHEER

HOOFDSTUK 05 VISIE OP BEHEER

Om de intrinsiek waarden van de Sint-Antoniuskapel voor de toekomst te bewaren en te herwaarderen, worden in dit hoofdstuk concrete beheersdoelstellingen geformuleerd. Deze doelstellingen worden opgesteld in functie van de eerder onderzochte erfgoedelementen, -kenmerken en –waarden. De doelstellingen vormen een neutraal referentiekader dat door alle partijen die bij het beheer van de kapel betrokken zijn, als leidraad kunnen gebruikt worden. Uit de doelstellingen worden een aantal maatregelen herleid, die in hoofdstuk 6 zullen resulteren in een lijst der werken.

05.01 VISIE OP HERWAARDERING VAN DE SINT-ANTONIUSKERK

Sterktes:

- Het interieur als neogotisch *Gesamtkunstwerk* is tot op vandaag integraal bewaard, inclusief muurschilderingen, beelden, altaren, zuilen en sokkels.

Zwaktes:

- Zichtbare schade vanwege waterinfiltratie ter hoogte van het dak en aan de hand van opstijgend vocht.
- Zichtbare verwarmingsinstallatie aan het inkomportaal.
- Structurele schade in metsel- en pleisterwerk.
- Schade aan de muurschilderingen.
- Het uniek interieur is vuil en geeft een verwaarloosde indruk aan de bezoeker.
- Uniek kerkgebouw dat beperkt toegankelijk is.

Kansen:

- Het integreren van een nieuwe 'weggewerkte' verwarmingsinstallatie.
- Optimaliseren van de verlichting in de kapel om zo de muurschilderingen beter te laten uitkomen.
- Secundaire ruimten langs de kapel herinrichten (eventueel met een kleine keuken) om toekomstige, andere en nieuwe functies in de kapel mogelijk te kunnen maken.

Bedreigingen:

- Verwaarlozen van de bestaande schade.
- Onprofessionele herstellingen aan de muurschilderingen.
- Verdwijnen van vrijwilligers die de kapel onderhouden.
- Verdwijnen gebruik voor erediensten.

05.02 HOOFDDOELSTELLINGEN

Om de erfgoedwaarde van de Sint-Antoniuskapel naar de toekomst verder te ondersteunen heeft de kapel een **volledig nazicht en restauratie nodig van zowel het exterieur, maar voornamelijk het *Gesamtkunstwerk*** van het neogotisch interieur. Om de kapel terug in ere te herstellen zijn er verschillende ingrepen noodzakelijk. Allereerst is het noodzakelijk om de kapel tocht- en waterdicht te maken. Daarna kan de restauratie en herwaardering van het interieur gestart worden. In deze fase hoort ook een vernieuwing van de technieken, waaronder de verwarmings- en verlichtingsinstallatie. De restauratie en optimalisering van technieken in het interieur kan in de toekomst een uitbreiding van gebruik en functies ondersteunen. De hoofd- en nevendoelestellingen zijn hier dan ook op gericht op deze 'macro-micro'-aanpak.

Vandaag is het interieur in een slechte toestand vanwege de verwaarlozing van onderhoud en herstel van de aansluitingen in het dak, de goten, de glas-in-loodramen. Verder zijn er ook sporen van stabiliteitsproblemen en opstijgend vocht. Daarom is het noodzakelijk om verder onderzoek uit te voeren naar de scheurvorming in de zijmuren en het opstijgend vocht in het koor.

Verder moet de **dakstructuur, dakbedekking, aansluitingen, goten en dakkapel** nagekeken worden en waar nodig hersteld of vervangen worden. Ook het hout van de dak- en gewelfstructuur moet op sommige plaatsen tegen houtborende insecten behandeld worden (Zie inspectieverslag Monumentenwacht).

Aangezien de **gevels** en zeker de voorgevel erg vuil is, moeten naderhand de gevels gereinigd worden en eventueel beschermd worden voor toekomstig vochtinfiltratie. Ook de buitenbeelden zouden op termijn gereinigd moeten worden

Ook de **glas-in- loodramen** moeten hersteld worden zodat er geen waterinsijpeling meer langs de ramen kan komen.

De historische en vooral de artistieke waarde van de Sint-Antoniuskapel ligt in de muurschilderingen en de bijhorende beelden en altaren ontworpen en uitgevoerd door de ateliers Bressers en Blanchaert. De hele visie van conservatie en restauratie van de kapel is hierop gericht, namelijk het bewaren van het *Gesamtkunstwerk*. Om dit in de toekomst te kunnen te vrijwaren is het belangrijk dat **de scheuren worden weggewerkt** en dat er ingrepen plaatsvinden om het **opstijgend vocht te lossen**. Het zou voor de kerk een meerwaarde vormen om de **opening naar de bidplaats van de Clarissen te herstellen** en het houten rasterwerk in de muur te verwijderen, de muur te herstellen en te verplaatsen naar de deur.

Figuur 69: Oorspronkelijk deur en muurafwerking naar bidplaats Clarissen, KADOC, Archief Atelier Bressers-Blanchaert

Figuur 70: Huidige toestand doorgang naar bidplaats Clarissen, ARAT 2018

Verder moet er ook een beter **verwarmingssysteem** in de kerk geïntegreerd worden. De systemen van de firma Mahr kunnen eventueel een optie zijn. Daarna moet er onderzoek gebeuren naar de muurschilderingen zowel

naar die vandaag nog zichtbaar zijn als diegenen die verstopt liggen achter recentere verflagen. Op basis van deze onderzoeksresultaten kunnen de **muurschilderingen hersteld, geconserveerd, gerestaureerd en gereconstrueerd** worden. Na de restauratie van de muurschilderingen kunnen ook de gordijnen in de absis weggehaald worden.

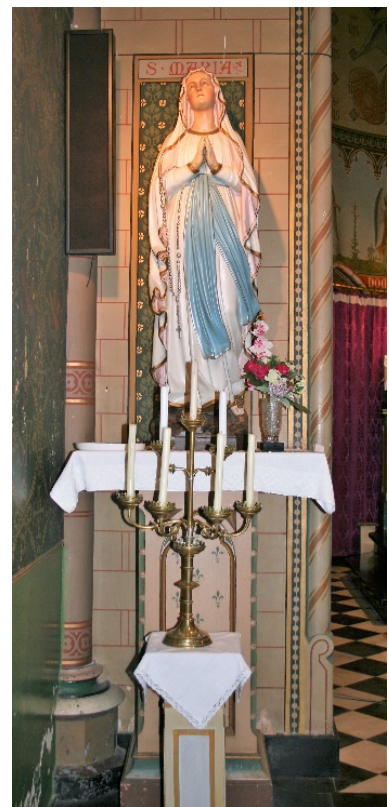
Verder wordt ook aangeraden om na te denken naar een betere **verlichtingsapparatuur** waarbij zowel de muurschilderingen, de beelden als de altaren tot hun recht komen.

05.02.04

HD4: BEWAREN VAN HET NEOGOTISCH GESAMTKUNSTWERK

In dit rapport werd meermaals de waarde van het neogotisch *Gesamtkunstwerk* benadrukt. Binnen dit *Gesamtkunstwerk* spelen ook de **gipsen beelden, beschilderde consoles en houten sokkels** een essentiële rol. Het is dan ook noodzakelijk dat de beelden op hun plaats blijven staan en het nodige onderhoud en herstel krijgen. Momenteel ontbreekt er een oorspronkelijk beeld van Onze-Lieve-Vrouw dat door een Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes werd vervangen. Indien mogelijk zou er een zoektocht kunnen gestart worden om dit beeld terug te vinden en terug te plaatsen.

Binnen de herwaardering van de cultuurgooederen is het ook aangeraden om de **klok te herstellen** of te reconstrueren.

Figuur 71: Origineel Onze-Lieve-Vrouwbeeld, KADOC, Archief Atelier Bressers-Blanchaert
Figuur 72: Huidig beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, ARAT 2018

05.03 NEVENDOELSTELLINGEN

05.03.01 ND1: OPTIMALISEREN VOOR CULTURELE HERBESTEMMING

Er zou nagedacht moeten worden om de Sint-Antoniuskapel **naar de toekomst toe open te stellen voor andere functies**, zoals kleine concerten, lezingen enz. Eventueel kan de muziekschool of het jeugdhuis Wollewei van de prachtige ruimte gebruikmaken voor optreden of andere culturele evenementen.

De schaal en afwerking van de kapel leent zich om er evenementen in te laten doorbrengen. Op deze manier wordt dit pareltje neogotiek voor meer, en ook een diversiteit aan mensen, toegankelijk gemaakt. Ter ondersteuning van eventuele toekomstige en bijkomende functies in de kapel is het aan te raden om in de sacristie een minimale keukenuitrusting te voorzien en er de 'technieken' (van elektriciteit, verwarmingsketel...) in onder te brengen. Ook de voormalige bidplaats van de Clarissen kan heringericht worden ter ondersteuning van een herbestemming.

Figuur 73 a en b: Oude abdij van Drongen. Hier werd het neogotisch interieur helemaal gerestaureerd en wordt de kapel gebruikt voor kleinschalige culturele optredens, www.gitsit.be

05.03.02 ND2: ONDERHOUD

De Sint-Antoniuskapel moet **op regelmatige momenten onderhouden worden**. Het wordt dan ook aangeraden om de periodieke inspectie van Monumentenwacht op te volgen en dit zowel voor het exterieur, de klokkentoren als het interieur en de cultuurgooederen. Een algemeen onderhoud van de gevels, daken, goten, vloeren, ramen, elektriciteit, vloer en verwarmingsinstallatie zijn essentieel voor het behoud van het waardevolle interieur.

HOOFDSTUK 06

MAATREGELEN

HOOFDSTUK 06 MAATREGELEN

De maatregelen voor de restauratie van het huidige schadebeeld (2020) zijn hieronder opgelijst, maar zijn meer in detail beschreven in de inspectieverslagen van Monumentenwacht (Interieur 2011 en Bouwkunde 2015). Naarmate de komende jaren nieuwe (schadebeeld-) inspecties en herstellingen zullen plaatsvinden, kunnen de maatregelen in tijd evolueren. Echter verkeerd de Sint-Antoniuskapel in minder goede staat en zijn er eerst grondige en integrale restauratiewerken aan het exterieur en interieur nodig.

Om de historische, architecturale en artistieke waarde van zowel het exterieur als het interieur voor de komende 24 jaar te vrijwaren is het belangrijk om de restauratiewerken eerst uit te voeren en dan op wederkerende momenten de kerk te onderhouden, te inspecteren en punctuele (plaatselijke) herstellingen uit te voeren.

Maatregelen Sint-Antoniuskapel							
		EENMALIGE WERKEN	TERUGKERENDE WERKEN OM DE 2 OF 5 JAAR	DRINGEND BINNEN 1-5 JAAR	OP KORTE TERMIJN BINNEN 5-8 JAAR	OP TERMIJN NA 8 JAAR	VRIJGESTELD VAN TOELATING
Analyse en monitoring							
	Onderzoek scheurvorming en opvolgen						
	Onderzoek naar opstijgend vocht						
	Materiaaltechnisch kleuronderzoek interieur						
Exterieur							
	<i>Dak</i>						
	Structureel herstel van de leiendakbekleding (zadeldak, toren en dakkapel)						
	Structureel herstel van de dakkapel						
	Structureel herstel van de lodenaansluitingen						
	Structureel herstel van de zinken afdekloketten en -slabben						
	Structureel herstel van de lichtkoepels						
	Structureel herstel van goten						
	Nazicht en punctueel herstel van het ijzer in de klokkenstoel						
	Dak- en gewelfconstructie behandelen tegen houtborende insecten						
	Plaatsen van voldoende Europees genormeerde ladderhaken en ankerpunten						
	Plaatsen duivenwering in torentje						
	Oude huiszwam in zolder aanbouw behandelen						
	Op zolders basisverlichting plaatsen						
	<i>Gevel</i>						

Maatregelen Sint-Antoniuskapel							
		EENMALIGE WERKEN	TERUGKERENDE WERKEN OM DE 2 OF 5 JAAR	DRINGEND BINNEN 1-5 JAAR	OP KORTE TERMJN BINNEN 5-8 JAAR	OP TERMJN NA 8 JAAR	VRIJGESTELD VAN TOELATING
	Nazicht en plaatselijk structureel herstel stabiliteit van de zijmuren						
	Punctueel herstel voegwerk van zijgevels						
	Verwijderen van vezelcementleien aan de achtergevel						
	Punctueel herstel natuursteen en voegwerk						
	Herstellen van diefijzer en muurankers						
	Nazicht en herstel van dekstenen en voegwerk						
	Punctueel herstel van het buitenschrijnwerk						
	Structureel herstel van lood- en zinkaansluiting						
	Nazicht en herstel van schoorsteen						
	Schoorsteenpijp nakijken voor asbest						
	Punctueel herstel van de glas-in-loodramen						
	Reinigen van buitenbeelden						
Interieur							
	Onder zoek naar opstijgend vocht						
	Structureel herstel van de scheuren in de middenbeuk						
	Nazicht en herstel van de muurschilderingen uit 1910						
	Nazicht en herstel van de schilderingen op doek						
	Nazicht en herstel van de lambriseringen						
	Herstellen van opening naar bidplaats Clarissen						
	Nieuwe binnendeur maken met houten 'traliewerk' naar bidplaat Clarissen						
	Gewelfribben behandelen tegen houtborende insecten						
	Houten balken van dakconstructie herstellen waar nodig						
	Plaatsen van nieuw verwarmingssysteem						
Cultuurgooederen							
	De klok herstellen of reconstrueren						
	Onderhoud en herstel van gipsen beelden						
	Onderhoud en herstel van altaren						
Onderhoud							
	Periodieke inspectie Monumentenwacht		5j				
	Schilderwerken uitvoeren exterieur		5i				

Maatregelen Sint-Antoniuskapel							
		EENMALIGE WERKEN	TERUGKERENDE WERKEN OM DE 2 OF 5 JAAR	DRINGEND BINNEN 1-5 JAAR	OP KORTE TERMIJN BINNEN 5-8 JAAR	OP TERMIJN NA 8 JAAR	VRIJGESTELD VAN TOELATING
	Onderhoud klokkentorentje, d.m.v. hoogtewerker (mee budgetteren)		5j				
	Controle en schoonmaken van daken, dakaansluitingen, goten en regenwaterafvoeren		2j				
	Controle houtborende insecten cultuurgoederen		5j				
	Controle en uitvoeren van kleine herstellingen in het voegwerk		5j				
	Ontstoffen van wanden en plafonds		5j				
	Ontstoffen van kerkelijk meubilair, voorwerpen en beelden		2j				
	Onderhoud van de vloeren						
	Onderhoud van de verwarmingsinstallatie		2j				
	Onderhoud en reiniging van glas-in-loodramen		2j				
Veiligheid en diefstalpreventie							
	Controle van bliksem- en inbraakbeveiliging		2j				
	Controle branddetectie- en bestrijdingsmiddelen		2j				
Andere							
	Herbestemmen/herinrichten van sacristie (en bidplaats Clarissen)						

HOOFDSTUK 07

OPVOLGING

HOOFDSTUK 07 OPVOLGING

Zowel het exterieur als interieur van de kerk wordt periodiek geïnspecteerd door Monumentenwacht. Het verderzetten van deze samenwerking is aan te bevelen, waarbij inspecties plaatsvinden na elke vijf jaar. Men moet zich engageren de rapporten over te maken naar het Agentschap Onroerend Erfgoed. Gemelde defecten dienen zo snel mogelijk in onderling overleg met het agentschap tot de noodzakelijke stappen voor herstel leiden, met behulp van standaardpremies.

Monumentenzorg is geen passieve materie: materialen degraderen voortdurend. Er is dus nood aan permanente bijsturing van de eerder afgesproken beheersmaatregelen. Dit kan het best gebeuren door wederkerend overleg of, als het om ingrijpende correcties zou gaan, met behulp van een officiële update van het beheersplan. Overleg is essentieel om erop toe te zien dat de beheersdoelstellingen gecoördineerd worden. Dit overleg wordt best georganiseerd in een werkgroep met afgevaardigden van alle betrokken partijen.

- afgevaardigden van de Stad Turnhout
- vertegenwoordigers van de Kerkfabriek Sint-Pieter
- erfgoedconsulenten van het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Er moet een verschil gemaakt worden tussen de opvolging van de beheersmaatregelen die door het Agentschap Onroerend Erfgoed zullen worden betoelaagd en deze die niet betoelaagd worden. Om niet betoelaagde ingrepen in te plannen is het essentieel dat deze begroot en gepland worden.

Het beheersplan heeft een doorlooptijd van 24 jaar. De uitgevoerde werken op de site worden om de 6 jaar bij het Agentschap Onroerend Erfgoed gerapporteerd. Dit doet men met een onderhoudslogboek, hetwelk bevat:

- Een actueel toestandrapport
- Een overzicht van de maatregelen en werkzaamheden die de laatste 6 jaar hebben plaatsgevonden, gekoppeld aan de lijst van maatregelen uit hoofdstuk 06. Hier wordt vermeld:
 - o De datum waarop ze werden uitgevoerd;
 - o Een korte samenvatting van de ingrepen;
 - o Verwijzing naar de maatregel in het beheersplan;
 - o Indien van toepassing: de uitvoerder en de factuur;
 - o Enkele foto's van de werken voor en na.

Literatuur

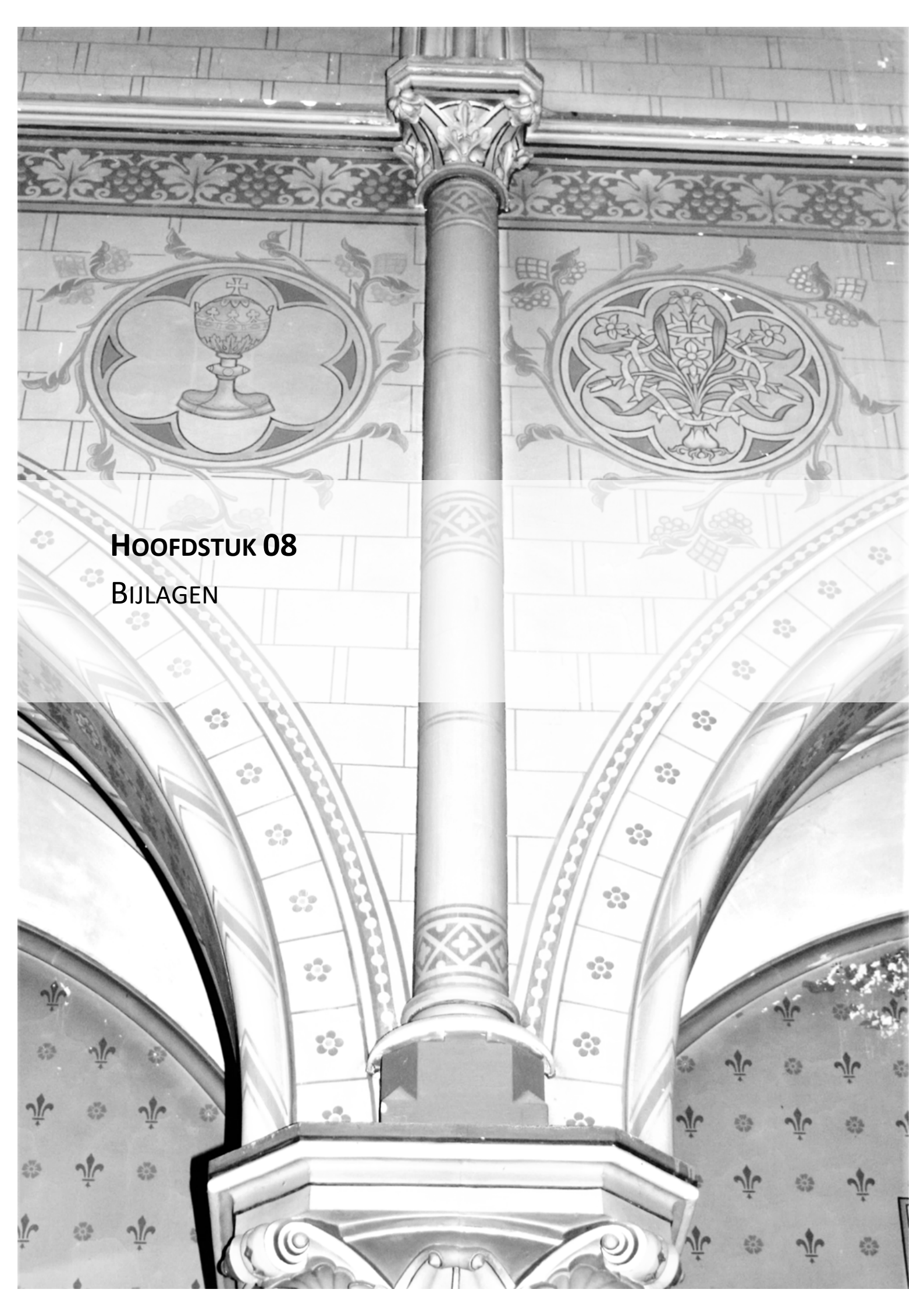
- BRESSERS L., 'De praktische en technische behandeling der muurschildering', *Dietsche Warande* 7/2, 1894
- DE KOK, H., *100 jaar Clarissen in Turnhout*, 1975
- DE KOK H., LANDUYT G., *Turnhout in straatnamen*, Turnhout 2009
- DE MAEYER, J., (red.) *De Sint-Lucas scholen en de neogotiek, 1862-1914*. KADOC-Studies V. Leuven, 1988.
- DE VOS, M, *Maaltebrugge. Historisch waardevol gehucht*. Onuitgegeven studie, Hoger Architectuurinstituut Sint-Lucas. Gent, 1983.
- HELBIG, J., *Le baron Bethune, fondateur des Ecoles Saint-Luc. Etude biographique*, Brugge, 1906.
- 'Kunstenaarsatelier', *Openbaar Kunstbezit*, 24/1, 1987.
- MIGNON S., 'Pieter Jozef Taeymans (1842-1902)', in *Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud*, Antwerpen 2006, P.151-157
- ROGGEN H.R., *De Clarissen-Coletienen in Vlaanderen na de Franse Revolutie: Kloosterlexicon*, Sint-Truiden 1997.
- VAN CLEVEN J., 'Neogotische glazeniersateliers en ambachtelijke ateliers', *Openbaar Kunstbezit*, (1987)
- VAN LOO A. (ed.), *Repertorium van de Architectuur in België*, Antwerpen 2003
- VERMEIREN R., 'Ten Goeden op den Bres. Atelier – en familiearchief', *Kadoc Nieuwsbrief*, 2, 2017

Archieven

- Archief Agentschap Onroerend Erfgoed, Dossier Sint-Antoniuskerk
- Archief Clarissen-Coletienen Turnhout (AC), dossier oud kloostergebouw.
- KADOC, Archief Bressers-Blanchaert: BE/942885/1867/93, 173, BE/942885/90/1017, 1357, 348, 710 & 797
- Stadsarchief Turnhout, Heerman 553

Websites

- <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9958>
- <https://thesaurus.onroerenderfgoed.be/conceptschemas/WAARDETYPES>
- <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/90pdf>
- www.wikipedia.org
- www.odis.be
- www.delcampe.net
- www.crkbc.be
- www.heiligen.net

HOOFDSTUK 08

BIJLAGEN

HOOFDSTUK 08 BIJLAGES

Perimeter van het gebied waarvoor het beheersplan wordt opgemaakt	Hoofdstuk 01.01
Lijst van geplande werkzaamheden	Hoofdstuk 06
Lijst van ZEN-erfgoed	n.v.t.
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	n.v.t.
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	n.v.t.
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	n.v.t.
Lijst van cultuurgoederen	Hoofdstuk 03.04
Lijst van geplande werkzaamheden aan dat dateert na WOI	n.v.t.
Bibliografie	Na Hoofdstuk 07
Extra bijlage	